

Een verkenning van het effect van stadslandbouw: de case Almere

Arjan Dekking, Esther Veen, Jan Eelco Jansma

WAGENINGENUR

For quality of life

Een verkenning van het effect van stadslandbouw: de case Almere

Auteurs:

Arjan Dekking, Esther Veen, Jan Eelco Jansma

Dit document is het resultaat van onderzoek (BO-23.02-004-010-PPO) in het kader van de PPS 'Multifunctionele Landbouw' (TKI-AF-12027) en is financieel ondersteund door het Ministerie van Economische Zaken.

Wageningen UR is een samenwerkingsverband tussen Wageningen Universiteit en Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek.

Wageningen, December 2015

PPO/PRI-rapport 673

Dekking, A.J.G., Veen, E.J., Jansma, J.E., 2015. Wageningen, Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek. Research Institute Praktijkonderzoek Plant & Omgeving / Plant Research International, Wageningen UR (University & Research centre), PPO/PRI-rapport 673.

© 2015 Wageningen, Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek, Research Institute Praktijkonderzoek Plant & Omgeving/Plant Research International, Postbus 16, 6700 AA Wageningen; T 0317 48 07 00; www.wageningenur.nl

KvK: 09098104 te Arnhem
VAT NL no. 8113.83.696.B07

Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO). Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van DLO.

DLO is niet aansprakelijk voor eventuele schadelijke gevolgen die kunnen ontstaan bij gebruik van gegevens uit deze uitgave.

PPO/PRI-rapport 673

Inhoud

Voorwoord	5
Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Inputs	11
2.1 Definitie stadslandbouw: lokaal voedselweb	11
2.2 Overwegingen en consequenties	13
2.2.1 Lokaal als uitgangspunt	13
2.2.2 Initiatief binnen een initiatief	14
2.3 Inputs: Pilot Almere	14
3 Activiteiten	17
3.1 Activiteiten: Pilot Almere	17
4 Outputs	19
4.1 Overwegingen en consequenties	19
4.1.1 Toerekenen aan het lokale voedselweb	20
4.1.2 Toegevoegde waarde	21
4.1.3 Werkgelegenheid toewijzen	21
4.2 Outputs: Pilot Almere	22
4.2.1 Kwantitatieve indicatoren	22
5 Effecten	25
5.1 De stadslandbouwkring	25
5.2 Van output naar effect	25
5.3 Effecten: Pilot Almere	26
6 Discussie	29
6.1 Gevoeligheidsanalyse	29
6.1.1 Hobbymatig, professioneel, semiprofessioneel	29
6.1.2 Zonder volkstuinen	30
6.1.3 Conclusie gevoeligheidsanalyse	31
6.2 Impact	31
7 Conclusies	33
8 Referenties	35

Voorwoord

Stadslandbouw is ondertussen een ingeburgerd begrip. In veel steden bruist het aan op voedsel gerichte activiteiten, vaak teruggebracht onder de noemer stadslandbouw. Het lijkt soms dat stadslandbouw de oplossing is voor veel stedelijke problemen. Maar wat is nu echt het effect van al die activiteiten? Het is een vraag die we de laatste tijd regelmatig krijgen. Deze vraag leeft vooral bij gemeenten en haar besturen. En dat is logisch omdat zij vaak een afweging moeten maken tussen ruimte bieden aan stadslandbouw of aan iets anders. In een eerdere studie (Abma et al, 2013), de Maatschappelijke Kosten en Baten Analyse (MKBA) Stadslandbouw hebben we samen met Witteveen + Bos laten zien wat de indirecte baten van stadslandbouw zijn. Maar wat is nu het directe effect, wat voegt stadslandbouw toe aan de stad, de gemeente? In dit rapport doen we een poging dit boven water te krijgen.

We hebben een boeiende exercitie achter de rug. Een exercitie die begon met de vraag: *wat is nu het effect van stadslandbouw?* De exercitie mondde uit in een ware zoektocht die soms meer vragen leek op te roepen dan te beantwoorden. We hebben veel gediscussieerd over de keuzes die we hebben gemaakt. Want iedere lijn die je trekt betekent dat je ook uitsluit. De keuzes die we in deze exercitie gemaakt hebben zijn onze keuzes, het is onze interpretatie van de werkelijkheid. De resultaten zijn dan ook hiervan een afgeleide. Andere keuzes leiden mogelijk tot andere resultaten. Het hielp dat we over een tamelijk nauwkeurig overzicht beschikten van de stad van onze exercitie: Almere. En dat we over iemand beschikten die de weg wist in de Almeerse wereld van stadslandbouw. Dit laat ook direct zien dat hierzonder de exercitie veel lastiger, zo niet onmogelijk, was geweest.

Dit document kan beschouwd worden als een weergave van deze zoektocht: wat is nu echt stadslandbouw, welke definitie hanteren we, welke initiatieven tellen we mee, welke niet, waar trekken we geografisch de grens etc. Het is dus meer een discussiestuk die onze keuzes laat zien, dan een document dat met harde feiten komt. Een (eind)oordeel of stadslandbouw een grote of kleine betekenis heeft voor de stad (Almere) laten we graag aan de lezer over.

Ondanks alle voetangels en klemmen was het een nuttige exercitie. Het heeft ons beeld van stadslandbouw gescherpt. En het laat mooi zien wat de toegevoegde waarde is van die grote diversiteit aan initiatieven.

Dank zijn we verschuldigd aan Gjalt Faber (Gemeente Leeuwarden) en Tom Voorma (Gemeente Den Haag). Met beide hebben we als eerste deze exercitie gedeeld. Gelukkig konden ze zich in veel van onze keuzes vinden. Met de opmerkingen van Andries Visser en onze team genoten van stadslandrelaties hebben we ons werk, en deze rapportage, kunnen aanscherpen. Dank!

De auteurs
December 2015

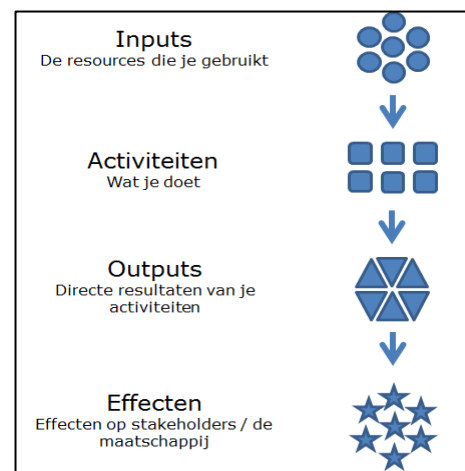
Samenvatting

De afgelopen vijf tot tien jaar is er wereldwijd een groeiende dynamiek rond stadlandbouw, die ook in Nederland waarneembaar is. Maar wat is de omvang en de betekenis van die dynamiek? De verkenning die in dit document is weergegeven startte daarom met de vraag: *Is de betekenis van stadlandbouw nader te duiden?* Deze verkenning is gebaseerd op een methode om impact te meten zoals gehanteerd door Social Enterprise (zie figuur 1). Het is een eerste poging, een verkenning, om stadlandbouw concreet in kaart te brengen.

In de samenvatting beschrijven we voor elke stap in deze methode hoe we die hebben geoperationaliseerd. Voor een uitgebreide beschrijving van de stappen verwijzen we naar de hoofdstukken in het rapport. Ook komt in elke stap de casus Almere terug. Er is voor Almere gekozen omdat we al beschikten over een goede eerste verkenning. Bovendien kent een van de auteurs de stadlandbouw in deze stad van binnen uit.

Inputs: dit zijn de resources die gebruikt worden in een bedrijf. Voor ons vormen de stadlandbouw-initiatieven de inputs. (Initiatieven werken zelf ook met inputs, maar omdat wij kijken naar de impact van het totaal aan initiatieven in een stad, zien wij de initiatieven als input.)

- ➔ Om initiatieven mee te kunnen nemen moest een definitie worden opgesteld, wij hanteren in dit document – *Lokaal voedselweb*. Dit zijn initiatieven die voedsel voortbrengen, verwerken of distribueren als onderdeel van het lokaal voedselweb in een afgebakend gebied (lokaal). Wij kiezen voor initiatieven en consumenten binnen de gemeentegrenzen, producenten in een straal van 25 km om de stad.
- ➔ In totaal komen we tot 75 initiatieven die onderdeel zijn van het lokale voedselweb van Almere.
- ➔ Dit betekent ook dat er initiatieven zijn afgefallen omdat ze geen directe relatie hadden met voedselproductie: begrazing, kinderboerderijen en paardenweides, ondersteunende netwerken, initiatieven die alleen bloemen produceren, initiatieven die producten halen van verder dan 25 km of initiatieven die niet lokaal afzetten.

Figuur 1. Werkschema nulmeting stadlandbouw. Bron: Social Enterprise (zie ook p.9)

Activiteiten: dat wat de initiatieven, die binnen onze definitie van lokaal voedselweb vallen, doen.

- ➔ Wij zijn uitgegaan van 10 potentiële *functies* van de initiatieven.
- ➔ De volgende drie functies van het lokale voedselweb van Almere komen het meeste voor: 1. Recreatie, 2. Beheer openbare ruimte, 3. Voedselproductie. Energie en hergebruik van stedelijke reststoffen zijn nauwelijks aanwezig.

Outputs: directe resultaten van de activiteiten.

- ➔ Er is een lijst van kwantitatieve en kwalitatieve *indicatoren* opgesteld, alle initiatieven zijn op deze indicatoren *gescoord*.
- ➔ Voor Almere betekent dat:
 - Omzet: €2,3 miljoen (€ 0,5 miljoen diensten en €1,8 miljoen voedsel)
 - Oppervlakte: 296 hectare (dit is 1,2% van het oppervlakte van Almere)
 - Aantal direct betrokkenen: 3.310 (dit is ca. 2% van de bevolking van Almere)
 - Aantal volledige banen: 24

Effecten: waar de outputs toe leiden, de effecten van de outputs.

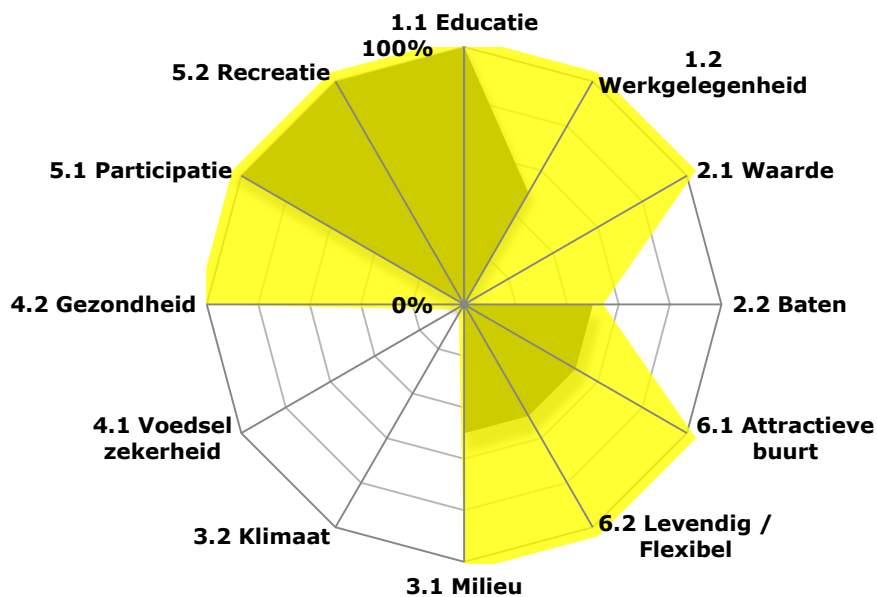
- ➔ Wij maken gebruik van de *stadlandbouwcirkel* en de OSA monitor (zie Hoofdstuk 5 voor toelichting). Deze maakt inzichtelijk hoe de resultaten van het voedselweb in Almere zich verhouden tot haar ambities (figuur 2). De monitor is een online instrument om op basis van inhoudelijke en informatieve vragen de resultaten en ambities te vergelijken.

- Het effect van het voedselweb van Almere ligt met name op de *People* kant: participatie, recreatie en educatie (zie figuur 2).

Deze nulmeting startte met de vraag of de betekenis van stadslandbouw nader te duiden is. In deze verkenning hebben we een methode om de omvang en het effect van stadslandbouw te meten uitgedacht en in de praktijk gebracht. Vooral het in de praktijk brengen van deze methode in Almere was een nuttige exercitie, omdat het duidelijk maakte hoeveel discussiepunten er zijn aan het hanteren van een op het oog relatief eenvoudige methode. De exercitie zoals verwoord in dit document brengt ons tot de volgende conclusie.

Conclusie: Uit de analyse blijkt dat het grote aantal hobbymatige initiatieven een navenant grote stempel drukt op de betekenis van het lokaal voedselweb in Almere. Ze 'bepalen' de belangrijkste effecten van stadslandbouw in Almere: participatie, recreatie en educatie. Ook dragen ze substantieel bij aan de totale omzet van lokaal voedsel en lokale diensten, juist ook omdat ze met zoveel zijn. De praktische toepassing van onze methode op Almere laat twee kanten zien. Enerzijds maakt het duidelijk dat het moeilijk is een schatting te maken van het effect van stadslandbouw. Er zijn veel aannames nodig, en bovendien heb je iemand nodig die de stad goed kent. Het is ook moeilijk productstromen te onderscheiden en te bepalen wat je aan stadslandbouw toerekent. Anderzijds was deze exercitie erg nuttig. Niet alleen omdat duidelijk werd hoe ingewikkeld het speelveld in elkaar zit, maar ook omdat dit inzicht gaf in wat daadwerkelijk de betekenis van stadslandbouw is. Het toepassen van de methode op een echte casus verplichtte ons alle stromen te ontrafelen en te kijken wat een initiatief bijdraagt aan het lokale voedselweb. Alleen al voor het begrip dat daaruit voortkomt was deze verkenning van meerwaarde.

Wat is een volgende stap? Is dat een verkenning van de betekenis van stadslandbouw op landelijke schaal? Onze verkenning biedt voldoende aanknopingspunten voor een dergelijke vervolgstap, maar laat ook de vele valkuilen zien. Gezien de complexiteit en het ontbreken van (harde) data die in de analyse van één stad al naar voren komt, zullen er nog de nodige stappen gezet moeten worden wil het zover komen.

Figuur 2. De relatieve realisatie (donkere vlakken) van de ambities van Almere t.a.v. haar voedselweb.

1 Inleiding

Wereldwijd is een groeiende dynamiek ontstaan rond stadslandbouw, of, breder beschouwd, rond lokale voedselsystemen. Deze dynamiek wordt deels gestimuleerd door een brede maatschappelijke zorg om de houdbaarheid van ons huidige globale voedselsysteem. Ook wordt ze gedragen door stedelingen die zelf voedsel willen verbouwen, buurtbewoners die elkaar opzoeken of ondernemers die brood zien in producten van lokale herkomst. In Nederland is deze dynamiek ook zichtbaar, zeker de laatste vijf tot tien jaar. Maar wat is de omvang en de betekenis van die dynamiek? Het is nu een goed moment om deze betekenis in beeld te brengen, te duiden; beleidsmakers en andere betrokkenen hebben niet alleen veel vragen over de omvang van stadslandbouw, maar ook de betekenis ervan is (nog) niet helder

De verkenning zoals beschreven in dit document startte met de vraag: *Is de betekenis van stadslandbouw nader te duiden?* Ons doel van deze verkenning is daarmee om een aanzet te maken tot (het uitvoeren van) een 'nulmeting stadslandbouw'. Een nulmeting wordt vaak gezien als een benchmark; vervolgmetingen kunnen dan de veranderingen ten opzichte van die nulmeting in kaart brengen. In dit document beperken we ons tot het ontwikkelen van een methode om de betekenis van stadslandbouw te duiden en deze te testen. Een echte benchmark zou een vervolg kunnen worden.

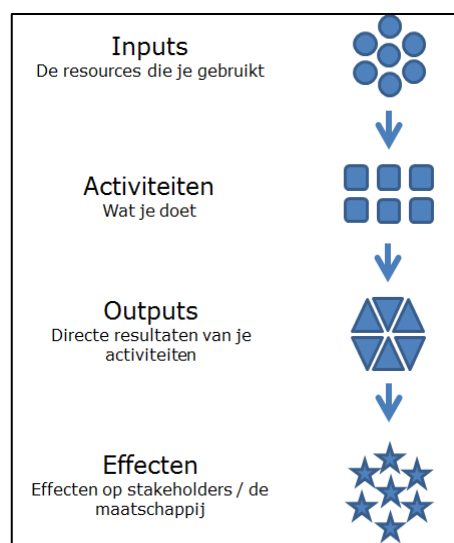
Idealiter brengt een nulmeting zowel de omvang van stadslandbouw in beeld, als de betekenis ervan. Met andere woorden, we willen weten hoeveel stadslandbouwinitiatieven er zijn, hoeveel mensen erbij betrokken zijn en hoeveel grond zij in beheer hebben, maar ook wat de betekenis is van die getallen. Dit levert drie vervolgvragen op: wat gaan we precies duiden, hoe en waar?

De eerste vraag dwong ons om stadslandbouw te (her)definiëren. Stadslandbouw lijkt soms een container, die een grote diversiteit aan initiatieven, activiteiten, ondernemingen rond stedelijk groen en voedsel lijkt te herbergen. Beelden en definities van stadslandbouw zijn even zo divers. Voor deze verkenning zullen we dus helder moeten definiëren wat wij onder stadslandbouw verstaan; we moeten het te onderzoeken veld goed afbakenen. In het volgende hoofdstuk komen we hierop terug.

De tweede vraag bracht ons bij het schema van Social Enterprise NL¹, een landelijk platform dat zich bezighoudt met het meten van de impact van sociale ondernemingen. Dit schema staat weergegeven in figuur 1.² In haar zogenaamde longread 'Impact First. Waarom meten moet, en hoe je dat doet' (geschreven door Edith Kroese van Avance en te vinden op <http://social-enterprise.nl/impact-first/Impact-First.pdf>) legt Social Enterprise uit dat *inputs* leiden tot *activiteiten*, die vervolgens *outputs* hebben, welke op hun beurt leiden tot *effecten* voor individuen of de maatschappij in het algemeen.

In dit document houden we dezelfde volgorde aan: we beginnen bij de inputs, gaan dan naar de activiteiten, vervolgens naar de outputs en tenslotte naar de effecten.

Elk van deze stappen staat in een apart hoofdstuk beschreven. Bij het 'invullen' van het schema

Figuur 1. Werkschema nulmeting stadslandbouw. Gebaseerd op <http://social-enterprise.nl/impact-first/Impact-First.pdf>

¹ Social Enterprise NL vertegenwoordigt sociale ondernemingen, en verbindt en ondersteunt hen. Doel is om de social enterprises sector in Nederland te versterken en zo de maatschappelijke impact van deze bedrijven te vergroten. Volgens Social Enterprise is het meten van impact van groot belang voor iedere sociale onderneming (social-enterprise.nl).

² Social Enterprise herkent na 'effecten' nog 'impact'. Impact is voor onze studie een stap te ver, zie ook de discussie. We hebben deze stap daarom uit de figuur verwijderd.

kwamen we echter heel wat uitdagingen tegen. In dit document zijn we open over die uitdagingen. In de praktijk bleek deze verkenning van de betekenis van stadslandbouw een zoektocht waarover veel discussie mogelijk is. Daarom moet dit rapport worden gezien als een *discussiedocument*. Het is een aanzet, een eerste poging, een nulmeting, om stadslandbouw concreet in kaart te brengen. We komen niet met sluitende antwoorden. In plaats daarvan maken we de discussiepunten helder, beargumenteren we waarom wij voor een bepaalde aanpak hebben gekozen en laten we zien wat een mogelijke route is om tot een nulmeting te komen waarin aandacht is voor zowel de omvang als de betekenis van stadslandbouw. We hebben ervoor gekozen onze overwegingen op te nemen omdat onze keuzes ook bij de lezer vragen en discussie zullen oproepen. Bovendien kunnen we op die manier duidelijk maken wat de consequenties van bepaalde keuzes zijn. We pretenderen niet in alle gevallen de 'juiste' keuzes te hebben gemaakt (wat die dan ook zijn), maar willen u graag meenemen in onze overwegingen.

De derde vraag betreft, *waar* de verkenning uit te voeren, landelijk of stedelijk niveau? Op stedelijk niveau is/wordt al veel informatie verzameld. Een aantal steden, zoals Leeuwarden, Almere en Rotterdam, werkt met papieren overzichten van het aantal en het soort initiatieven in de stad. Andere steden, zoals Den Haag, Utrecht en Amsterdam, werken met digitale kaarten waarop initiatieven zich kunnen presenteren. Op landelijke schaal is weinig verzameld³. Uiteindelijk hebben we gekozen om ons te richten op één pilotstad, de te verwachten complexiteit van deze nulmeting en de beperkte middelen waren hierin richtinggevend. De keuze voor Almere als pilotstad was snel gemaakt: één van de auteurs is goed bekend met (de verscheidenheid aan initiatieven rondom) stadslandbouw in Almere, wat het relatief makkelijk maakte om onze methode op Almere toe te passen. Begin 2015 verscheen een eerste inventarisatie van zijn hand (Dekking, 2015). Deze inventarisatie gebruiken we als uitgangspunt voor deze nulmeting. Almere (ca. 200.000 inwoners) is een stad die volgens het CBS 'matig verstedelijkt' (1.500 adressen per km²) is. In tegenstelling tot veel andere steden is het relatief ruim opgezet. Het heeft meer dan gemiddeld publiek groen en dus biedt het mogelijk ruimte voor voedselinitiatieven. Deze overwegingen speelden verder niet mee met de keuze voor deze stad.

In elk hoofdstuk presenteren we de overwegingen en consequenties van onze keuzes, doorgaans toegepast op onze pilot stad, Almere. Het werken met een concrete casus maakte het mogelijk om onze methode meteen in de praktijk te toetsen. We laten in onderstaande hoofdstukken steeds zien wat onze methode is en wat onze gemaakte keuzes betekenen voor Almere.

³ De som van al die stedelijke overzichten zou een aanzet kunnen zijn voor een landelijk beeld. Maar het zijn vooral de voorlopers die overzichten maken. Dit betekent dat als we een totaal doorsnede willen krijgen van stadslandbouw in Nederland, we naast deze voorlopers ook volgers zullen moeten betrekken. Hier ontbreekt de informatie meestal.

2 Inputs

Social Enterprise definieert inputs als de resources die gebruikt worden in een bedrijf. In onze exercitie vormen de stadslandbouwinitiatieven de inputs. Natuurlijk werken initiatieven zelf ook met inputs, maar omdat wij willen kijken wat de betekenis is van het totaal aan stadslandbouwinitiatieven in een stad, zien wij de initiatieven zelf als input. Voor we kunnen bepalen wat onze inputs zijn – welke stadslandbouwinitiatieven we meenemen in onze meting – moeten we echter eerst definiëren wat wij onder stadslandbouw verstaan. Dat doen we in de nu volgende paragraaf.

2.1 Definitie stadslandbouw: lokaal voedselweb

We definiëren *stadslandbouw* als dat wat deel uitmaakt van - *het lokaal voedselweb*. We hebben hiervoor gekozen omdat we breder willen kijken dan alleen naar voedselproductie en/of landbouw. Reden daarvoor is dat het spectrum aan initiatieven die zich verbinden met de term stadslandbouw breder is dan alleen de directe productie van voedsel. Met andere woorden, een blik op de praktijk van stadslandbouw leert ons dat het woord 'landbouw' in het concept verwarrend kan werken - omdat het om meer gaat dan dat. We denken met de term '(lokaal) voedsel' beter de lading te dekken van wat er momenteel gebeurt in Nederlandse steden. 'Web' impliceert (vele) onderlinge verbindingen en netwerken, en dat is wat we in de praktijk van lokaal voedsel ook zien en horen. De vraag die op deze definitie volgt, is wat we verstaan onder een lokaal voedselweb. We zien initiatieven die voedsel voortbrengen, verwerken of distribueren als onderdeel van het lokaal voedselweb.

Onder *lokaal* verstaan we een begreemd gebied. Dat is bewust niet erg specifiek. Voor elke stad is dat wat lokaal is – of: dat wat als lokaal wordt ervaren – immers anders. Sommige steden, zoals Leeuwarden en Groningen, zullen een groot deel van de provincie waarin zij gelegen zijn als hun achterland aanmerken, maar dit geldt waarschijnlijk niet voor steden als Arnhem en Nijmegen of Den Haag. Andere steden hebben een 'natuurlijk' lokaal gebied, zoals Ede de Gelderse Vallei heeft, maar dit geldt weer niet voor een stad als Almere. Lokaal kan ook worden gedefinieerd door het trekken van een cirkel van een aantal kilometers rondom een stad. De moeilijkheid daarmee is het bepalen van de grootte van die cirkel. Niet alleen verschilt dat tussen landen (New Yorkers vinden een cirkel van 150 kilometer om de stad heel normaal, voor Nederlandse begrippen is dat erg ruim), maar ook binnen Nederland hangt wat 'redelijk' is af van de situatie (bijvoorbeeld waar in het land de stad gelegen is, en hoe dichtbij andere grote steden liggen). In deze algemene definitie kiezen we daarom voor een 'begreemd gebied': passende grenzen kunnen per stad verschillen, zolang duidelijk is welk gebied dat dan is.

Overigens stellen wij voor het selecteren van initiatieven binnen die grenzen geen eisen aan de fysieke locatie van een initiatief; het kan gaan om niet-grondgebonden initiatieven, initiatieven in de volle grond, op muren, op daken of in gebouwen. Ook stellen we geen eisen aan de omvang van een initiatief. We laten initiatieven die slechts betrekking hebben op (privégebruik voor) één persoon of gezin, zoals een appelboom in een privé achtertuin, buiten beschouwing. Ten slotte stellen we ook geen eisen aan de herkomst van de grondstoffen die een initiatief gebruikt. Een melkveehouderij met een kaasmakerij zou bijvoorbeeld een deel van het (ruw)voer voor zijn vee van elders (buiten de gemeentegrens) kunnen betrekken. Het eindproduct, de kaas, rekenen we dan wel volledig toe aan het lokale voedselweb.

Kortom, we gaan uit van een begreemd gebied en stellen verder dat de initiatieven betrekking moeten hebben op meer dan één persoon of gezin. Hoe het in de praktijk kan uitpakken, laten we aan de hand van onze pilot zien. In deze studie waarin Almere centraal staat als pilot, hebben wij *initiatieven* als lokaal aangemerkt wanneer ze binnen de gemeentegrenzen gelegen zijn. Dat betekent dat we voor het bepalen van de 'inputs' in onze meting alleen kijken naar initiatieven binnen de gemeentelijke grenzen. We zijn ons bewust van de nadelen hiervan; een boerderij die zich nadrukkelijk richt op de stad maar net buiten de gemeentegrenzen valt, valt buiten onze definitie van een lokaal voedselweb. Bijvoorbeeld, een bedrijf als 'de Zonnehoeve' rekenen we niet tot het voedselweb van Almere. Het heeft Almere als belangrijke afzet markt, maar ligt op enkele kilometers van de gemeentegrens van

Almere in de gemeente Zeewolde ligt. We kiezen voor deze duidelijke begrenzing maar zijn ons bewust van het risico dat je daarmee loopt. Steden verschillen nogal als het gaat om de hoeveel landelijk gebied die ze binnen de gemeentegrenzen hebben. Leeuwarden heeft, zeker na de recente gemeentelijke herindeling, bijvoorbeeld relatief veel agrarische productie binnen haar gemeentegrenzen. Voor een stad als Amsterdam of Den Haag zal dat veel minder gelden. Bij onze keuze speelt verder mee dat Almere geen natuurlijk achterland heeft dat als begrensd gebied gekozen kan worden. Een andere stad had mogelijk wel een duidelijk begrensd gebied buiten de officiële gemeente grenzen opgeleverd, zoals Ede en de Gelderse Vallei.

Voor de *verwerkers en distributeurs van voedsel* hanteren wij echter een ruimere definitie van lokaal. We hebben ons afgevraagd waar verwerkers en distributeurs van lokaal voedsel hun 'inputs' vandaan mogen halen om nog onderdeel te zijn van een lokaal voedselweb. Als voorbeeld, een kaasboer verkoopt kaas op een boerenmarkt maar ook al is deze boerenmarkt gelegen binnen de gemeentegrenzen, als hij alleen kaasjes uit Frankrijk verkoopt, spreken we dan nog over een lokaal voedselweb? Wij vinden van niet. Om niet te eisen dat alle kaasjes dan in de stad zelf geproduceerd moeten worden, hebben we gekozen voor het trekken van een cirkel van 25 kilometer om de stad. Dat betekent dat we producten die tot 25 kilometer rondom de stad (gemeten vanuit het stadshart) komen als lokaal definiëren. Dus, de producten van eerdergenoemde boerderij net buiten de gemeentegrenzen, kunnen wel onderdeel zijn van het lokaal voedselweb – als ze binnen de stad worden afgezet. Een voorbeeld dat hierdoor wel afvalt is een Almeers voedselcollectief dat zijn producten betreft uit de Noordoostpolder. Dit is meer dan 25 km van Almere. Aan de herkomst van grondstoffen als veevoer die een initiatief gelegen binnen de 25 km grenzen gebruikt, stellen we geen eisen.

Lokaal heeft ook nog een andere dimensie: *de consument*. Initiatieven kunnen in de stad gelegen zijn, maar niet aan 'lokale' consumenten leveren. Is zo'n initiatief dan onderdeel van het lokaal voedselweb? Weer vinden wij van niet, omdat het een bepaalde verwevenheid met de stad mist die voor ons essentieel is als we het hebben over een lokaal voedselweb. We zien een initiatief als onderdeel van een lokaal voedselweb als het levert aan consumenten in de stad zelf; het gaat dan weer over de gemeentegrenzen.⁴ Hierdoor vallen vier initiatieven van de oorspronkelijke lijst af, waaronder bijvoorbeeld een glastuinbouwbedrijf op de Almeerse glastuinbouwlocatie Buitenvaart dat aubergines teelt en deze afzet in het buitenland. Overigens is het natuurlijk mogelijk dat een initiatief levert aan zowel lokale als niet-lokale consumenten. Dat verschil wordt belangrijk bij de toewijzing van omzet van een initiatief, en wordt in het desbetreffende hoofdstuk (outputs) verder uitgewerkt.

Het moge duidelijk zijn dat we hebben gekozen voor een op sommige onderdelen enge definitie. Op die manier nemen we niet 'alles' wat in een stad gebeurt mee. Wanneer we dat wel zouden doen, zou een meting immers niet veel meer zeggen (want als je alles meet, meet je eigenlijk niets). Maar er zitten ook duidelijke nadelen aan het trekken van lijnen; er zijn altijd initiatieven die buiten de lijnen vallen. We onderstrepen hier dat het geen waardeoordeel is als een initiatief buiten die lijnen valt; het zegt niet dat zo'n initiatief niet belangrijk is of geen betekenis heeft, alleen maar dat we betreffend initiatief in deze meting niet meenemen.

Concluderend: we kijken naar initiatieven die onderdeel uitmaken van het lokale voedselweb. Een initiatief is onderdeel van het lokale voedselweb wanneer het voedsel produceert voor, verwerkt voor of distribueert aan consumenten binnen de gemeentegrenzen, en wanneer de producten die als input dienen van niet verder dan 25 kilometer rondom de stad komen.

⁴ Het 'begrensd gebied' in onze definitie bestaat dus uit twee delen: initiatieven en consumenten zijn lokaal als ze binnen de gemeentegrenzen gelegen zijn. De producten die verwerkers en distributeurs gebruiken of verkopen zijn lokaal als ze van niet verder dan 25 kilometer rondom de stad komen. Andere steden kunnen ervoor kiezen hun begrensd gebied zo te kiezen dat er geen onderscheid hoeft te worden gemaakt tussen deze twee groepen.

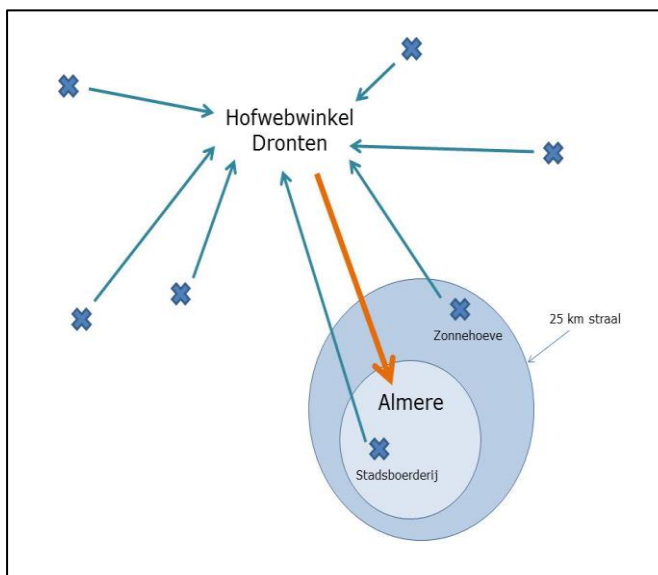
2.2 Overwegingen en consequenties

We hebben veel discussie gevoerd over het al dan niet opnemen van een initiatief in onze lijst met inputs. Daarbij was de opgestelde definitie vaak een houvast, maar soms juist een moeilijkheid – bijvoorbeeld als initiatieven die gevoelsmatig opgenomen zouden moeten worden toch afvielen. Soms hebben we ervoor gekozen 'streng te zijn', en moesten we toegeven dat een initiatief dan wellicht geen 'stadslandbouw' was. In andere gevallen zagen we ons genoodzaakt de definitie aan te passen; de afgevallene initiatieven deden ons dan inzien dat de definitie niet passend was.

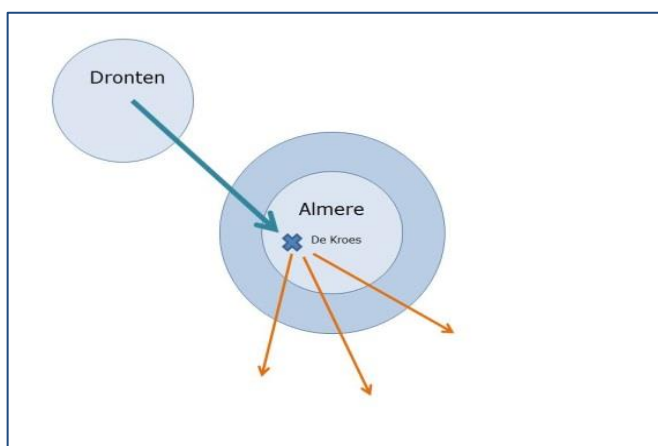
2.2.1 Lokaal als uitgangspunt

Een terugkerend punt van discussie betrof wat als lokaal moet worden aangemerkt. Uiteindelijk zijn we tot een relatief heldere definitie gekomen, zoals eerder in dit hoofdstuk te lezen is. Toch leidde de definitie tot een uitzonderlijk geval, zie figuur 3. De Hofwebwinkel is gelegen buiten Almere, en valt daarom in principe buiten onze definitie. Maar de Hofwebwinkel is een webwinkel, die wel in Almere levert (zie de oranje pijl). De Hofwebwinkel wordt bevoorraad door producenten uit een brede regio (de blauwe kruisjes met de blauwe pijlen), waarvan sommige in Almere of binnen de straal van 25 km gelegen zijn. Zo zien we dat producten van de Stadsboerderij via de Hofwebwinkel aan Almeerse klanten worden geleverd. Hetzelfde geldt voor Zonnehoeve; hoewel dat initiatief niet in Almere gelegen is, valt het wel binnen de straal van 25 kilometer om de stad. In beide gevallen gaat het dus om de levering van lokaal voedsel aan lokale consumenten. Bij de bepaling van het aantal initiatieven (input) hebben we Zonnehoeve daarom niet opgenomen, maar Stadsboerderij Almere en de Hofwebwinkel wel. Bij de toerekening van de omzet van de Hofwebwinkel hebben we alleen gekeken naar de lokale producten (producten van Stadsboerderij Almere en Zonnehoeve) voor de lokale consumenten. En dus niet naar producenten buiten de 25 kilometer om Almere, of naar dat wat geleverd wordt aan consumenten buiten Almere.

Een ander voorbeeld van zo'n initiatief is de Kroes (zie figuur 4), een bedrijf dat kant-en-klaar maaltijden ontwikkelt en daarbij ook gebruik maakt van lokale producten. Die 'lokale' producten komen echter uit Dronten - buiten de vastgestelde straal van 25 kilometer. In onze definitie gaat het hier dus niet om lokale producten. Bovendien worden deze producten vooral buiten Almere afgezet. De Kroes rekenen we daarom niet tot het lokale voedselweb van Almere.

Figuur 3. De betekenis van de gehanteerde definitie van stadslandbouw in het praktijkvoorbeeld van de Hofwebwinkel (zie ook tekst).

Figuur 4. De betekenis van de gehanteerde definitie van stadslandbouw in het praktijkvoorbeeld van De Kroes (zie ook tekst).

2.2.2 Initiatief binnen een initiatief

Soms is het lastig te bepalen of een initiatief een eigen initiatief is, of onderdeel van een ander initiatief. Als voorbeeld nemen we hierbij een 'speciale bostuin' op een volkstuincomplex, of een verzameling van individuele volkstuinen die gebruikt worden om voedsel te telen en te verkopen op een lokale boerenmarkt. We hebben ervoor gekozen dit soort initiatieven apart op te nemen, omdat de doelstellingen vaak anders zijn dan het oorspronkelijke initiatief (de volkstuin). Omdat er een risico tot dubbeltelling is, is het hierbij wel zaak goed op te letten bij het uitrekenen van bijvoorbeeld omzet of oppervlakte.

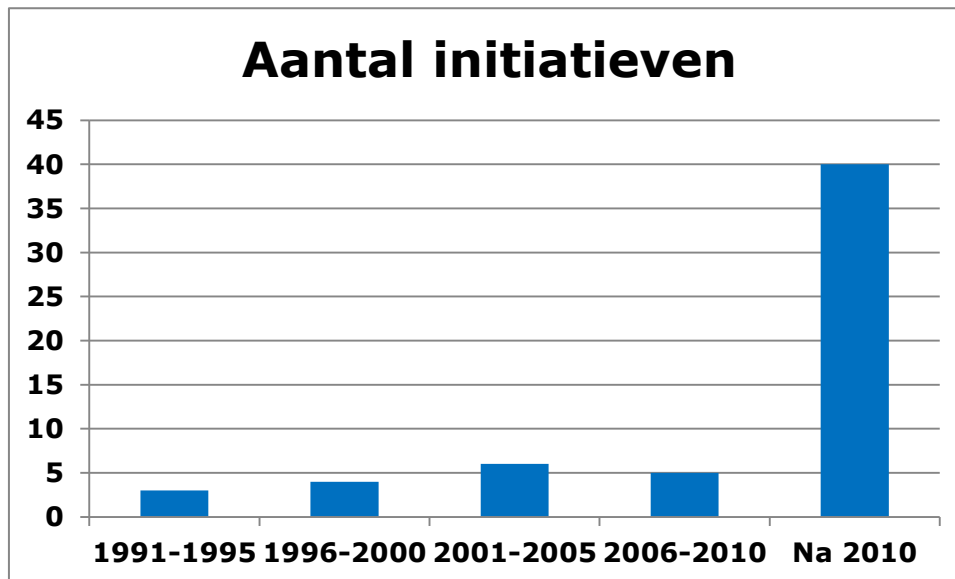
Dit loskoppelen van initiatieven betekende soms ook dat initiatieven afvielen. Een voorbeeld is zorgbedrijf 'Carré Pour Travail'. Dit initiatief is gevestigd op Stadsboerderij Almere, maar wordt als eigen initiatief gezien. Als zelfstandig bedrijf maakt het geen onderdeel uit van het lokaal voedselweb; het zorgbedrijf doet *zelf* niets met voedsel. Hadden we het echter als onderdeel van de Stadsboerderij gezien, dan was het wel meegeteld en was de omzet van de zorg meegenomen. Er is wel een tegenargument tegen onze redenering in te brengen. Want was het zorgbedrijf er wel in deze vorm geweest als de Stadsboerderij Almere hen geen ruimte had geboden? Kortom, een duidelijk voorbeeld dat er tussen het zwart en wit een heel grijs gebied ligt. En nogmaals, onze keuze om dit bedrijf niet op te nemen als onderdeel van het lokale voedselweb, zegt niks over de waarde van dit bedrijf.

2.3 Inputs: Pilot Almere

De volgende stap in deze nulmeting was het selecteren van initiatieven in Almere die vallen binnen onze definitie van lokaal voedselweb. Dekking (2015) heeft een inventarisatie gemaakt van alle hem bekende initiatieven rondom stadslandbouw en (lokaal) voedsel in Almere.

Op basis van de bovenstaande definitie (en begrenzings) vallen er een flink aantal initiatieven van de oorspronkelijke 125 weg, zoals kinderboerderijen en paardenweidecomplexen die op voorhand al geen onderdeel uitmaken van onze definitie van het voedselweb. Daarnaast stonden er in het oorspronkelijke overzicht van Dekking (2015) locaties met begrazing door schapen, koeien of paarden die hier alleen werden ingezet met het doel van natuurbegrazing. Ook hier gaat het dus niet om voedselproductie. Als begrazing wel gebeurt in combinatie met de productie van vlees of melk voor de lokale consument worden ze wel meegenomen. Hierdoor blijft er in Almere slechts één "begrazingsinitiatief" over. Ook stonden er ondersteunende netwerken, websites of adviesbureaus in de lijst. Aangezien deze netwerken zelf niets doen met het voortbrengen, verwerken of distribueren van voedsel vallen ook deze af (binnen de kaders van de voor deze nulmeting gehanteerde definitie). Hetzelfde geldt voor de initiatieven die geen voedsel produceren maar, biobased bouwmaterialen, siergewassen, wol of kleurstoffen voortbrengen. Deze vallen af omdat deze zich niet bezig houden met voortbrengen, verwerken of distribueren van voedsel.

Van de oorspronkelijke 125 initiatieven in Dekking (2015) zijn er uiteindelijk 75 overgebleven. Dit betekent dat bij nader inzien 40% niet paste in de gehanteerde definitie van 'onderdeel van het lokale voedselweb'!. Als we naar het jaar waarin deze initiatieven gestart zijn kijken, zien we een spectaculaire toename vanaf 2010 (Figuur 5).

Figuur 5. Startjaar van de initiatieven uit het lokale voedselweb van Almere in 2015. Initiatieven die voor 1991 startten zijn niet opgenomen in de telling.

3 Activiteiten

Activiteiten worden door Social Enterprise gedefinieerd als 'dat wat je doet'. Dat betekent dat het in onze nulmeting gaat om dat wat de stadslandbouwinitiatieven doen. Deze activiteiten lopen nogal uiteen. Daarom hebben we de lijst met 75 initiatieven uit de vorige stap 'gescoord' op de lijst van tien *functies* van stadslandbouw, zoals die beschreven staan in Veen et al. (2012). Met andere woorden, we hebben voor elk initiatief aangegeven welke van de volgende 10 functies het vervult:

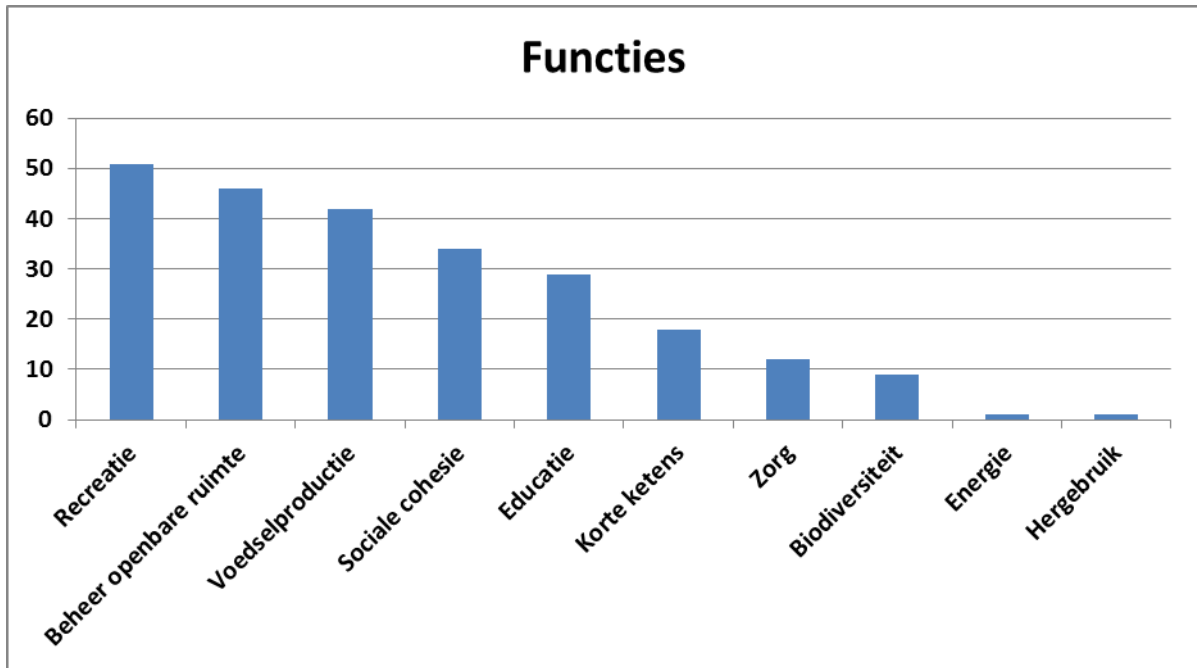
1. Voedsel (-productie)
2. Energie
3. Kringloop
4. Recreatie
5. Educatie
6. Sociale cohesie
7. Zorg/gezondheid
8. Beheer openbare ruimte
9. Korte ketens
10. Biodiversiteit

De tien functies worden nader toegelicht in bijlage 1. We interpreteren de functies als activiteiten, 'dat wat je doet'. De functies zijn opgesteld op basis van wat de initiatieven concreet doen, ook al hebben we daar soms een interpretatie aan gegeven: de activiteit 'het geven van lessen over tuinieren aan schoolkinderen' hebben wij bijvoorbeeld *geïnterpreteerd* als functie 'educatie'.

3.1 Activiteiten: Pilot Almere

Een stadslandbouwinitiatief vervult vaak meerdere functies tegelijk, bijvoorbeeld voedselproductie en educatie of natuurbeheer en biodiversiteit. In Almere vervult een initiatief gemiddeld drie verschillende functies (zie figuur 6).

Recreatie is een belangrijke functie in Almere. Aangezien het veelal om initiatieven in één van de stadsdelen gaat is ook het beheer van openbare ruimte een belangrijke functie. Het zal niemand verbazen dat ook voedselproductie een zeer belangrijke functie van stadslandbouw in Almere is. Daarnaast spelen vooral veel andere niet-commerciële functies een rol zoals, educatie en sociale cohesie een belangrijke rol. De commerciële vormen van stadslandbouw, korte ketens, komt minder vaak voor.

Figuur 6. Functies van de initiatieven die onderdeel zijn van het voedselweb in Almere in volgorde van belang. Een initiatief kan meerdere functies vervullen.

4 Outputs

Outputs zijn volgens Social Enterprise de 'directe resultaten' van de activiteiten. Wij hebben voor deze nulmeting een aantal indicatoren opgesteld om de outputs van de initiatieven te kunnen meten. Het gaat daarbij zowel om kwantitatieve als om kwalitatieve indicatoren:

Kwantitatieve indicatoren:

- De totale omzet⁵
- Het aandeel van lokaal voedsel in de omzet
- De omzet van lokaal voedsel
- De omzet van diensten
- De oppervlakte
- Het aandeel van voedsel in de oppervlakte
- De oppervlakte gebruikt voor voedselproductie
- Het aantal betrokkenen
- Het aantal gerealiseerde banen.

Kwalitatieve indicatoren:

- Welke *functie(s)* heeft het initiatief: voedsel(-productie), energie, kringlopen, recreatie, educatie, sociale cohesie, zorg, beheer van de openbare ruimte, korte ketens en/of biodiversiteit.
- Wat is de *locatie* van het initiatief: ligt een initiatief in een wijk, een park, een professionele zone of het buitengebied.
- Om welke *vorm* van het voedselweb gaat het: productie, verwerking, distributie, retail, en/of horeca/catering.
- Welke *werkvorm* hanteert het initiatief: is het professioneel, particulier, of semiprofessioneel.
- Wat is de *juridische* vorm: geen, een vereniging, een stichting, een maatschap, een B.V./N.V./C.V./ZZP, een coöperatie, of anders.

De indicatoren zijn in bijlage 2 nader uitgewerkt. Kritisch gezien is wellicht niet elke indicator nodig voor het bepalen van de betekenis van stadslandbouw. In de praktijk blijkt echter dat de indicatoren wel hun nut hebben. Wanneer andere cijfers ontbreken is het bijvoorbeeld handig om de totaalomzet van het initiatief te gebruiken om de omzet van lokaal voedsel te kunnen bepalen. Daarnaast geven de kwalitatieve indicatoren niet direct inzicht in het effect van een initiatief. Ze geven wel inzicht in de aard van het initiatief, zowel qua doelstellingen - wat beoogt een initiatief en wat is de rol van voedsel daarin - als meer praktisch - hoe doen ze het -. Dat geeft richting aan het bepalen van de effecten van het lokaal voedselweb.

Na het bepalen van de indicatoren hebben we de initiatieven - de inputs - op deze indicatoren gescoord.

4.1 Overwegingen en consequenties

Het scoren van de indicatoren had de nodige voeten in de aarde. De beste manier zou zijn om met alle betrokkenen van de initiatieven in gesprek te gaan, maar dit kost erg veel tijd en was daarom binnen

⁵ Belangrijk om te noemen is dat we bij het berekenen van de omzet geen kosten hebben meegenomen: het gaat immers niet om winst. De omzet van een initiatief zegt dus niets over het geld dat wordt verdiend of de kosten die worden gemaakt. Wel is de omzet soms virtueel: we hebben bijvoorbeeld gekeken naar de waarde van de groenten die worden geoogst, ook al wordt die oogst niet verkocht maar door de producent(-en) zelf geconsumeerd. Overigens hebben we bij het berekenen van de omzet van een initiatief naast de genoemde kolommen ook de pacht die betaald moet worden aan de gemeente opgeteld. Dit is geen aparte indicator omdat maar in een enkel geval pacht betaald wordt. We wilden de pacht wel meenemen omdat het een behoorlijke bron van omzet kan zijn.

de kaders van deze pilot niet mogelijk. We hebben ervoor gekozen te werken met de beschikbare kennis en schattingen. Zoals gezegd is één van de auteurs goed bekend met de verschillende initiatieven in Almere. Daardoor konden we van de meeste initiatieven een inschatting maken. Toch blijft het invullen 'op goed gevoel'. We hebben veel aannames gedaan en schattingen gemaakt - soms op basis van daadwerkelijk bezoek, soms op basis van horen zeggen, bekende achtergrondinformatie of een website. In een enkel geval was er geen informatie voorhanden; we hebben een initiatief dan ingevuld als een vergelijkbaar initiatief. Het verdient de aanbeveling om bij het verder optimaliseren van de methodiek nader onderzoek te doen naar de door ons gebruikte data. Dit kan door bij initiatieven langs te gaan, met enquêtes te werken, en literatuur te zoeken waarin dit soort data al onderbouwd zijn.

Soms konden we werken met algemene cijfers zoals het aantal kilo's honing dat van een bijenkast komt of de verkoopprijs van honing. Maar ook in die gevallen zijn we voor de pilot van schattingen uitgegaan die, indien meer tijd beschikbaar zou zijn, relatief eenvoudig zijn te checken. Uiteraard zijn we consequent geweest in dit soort aannames. Een aanpassing in bijvoorbeeld de prijs van honing is daarom relatief makkelijk door te voeren. Bovendien hebben we bij alle gebruikte cijfers aangegeven waar ze op gebaseerd zijn - een schatting, kennis - en welke berekeningen we hebben gemaakt. Op die manier is altijd te achterhalen hoe we tot bepaalde cijfers zijn gekomen, en kunnen derden voor zichzelf de afweging maken of ze zich in die cijfers kunnen vinden.

4.1.1 Toerekenen aan het lokale voedselweb

We hebben veel discussie gevoerd over het al dan niet toerekenen van de omzet van een initiatief aan het lokale voedselweb. Er is gekozen om alleen de omzet van de lokale voedselproducten toe te rekenen aan het lokale voedselweb. Dat heeft de volgende consequenties:

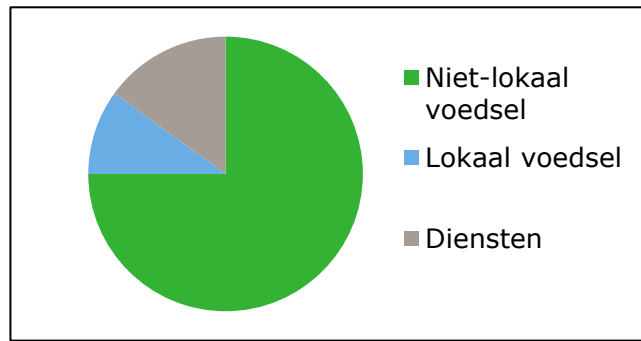
- 1) In een aantal gevallen wordt de productie van een initiatief via meerdere kanalen verkocht - de lokale markt is daar dan slechts één van. We wijzen alléén de omzet van dat lokale kanaal aan het initiatief toe.
- 2) Wanneer een lokaal afzetkanaal ook producten van verder dan 25 kilometer verkoopt, nemen we alleen de omzet van producten binnen de 25 kilometer grens mee als omzet van het initiatief.
- 3) Als de clientèle van een initiatief niet noodzakelijkerwijs uit Almere komt, rekenen we alleen de omzet van de klanten uit Almere mee.

In veel gevallen kunnen we dus niet de volledige omzet van een initiatief toerekenen aan 'het lokaal voedselweb'. Dat is de reden dat we met meerdere indicatoren hebben gewerkt: enerzijds de totale omzet van het initiatief en anderzijds de omzet van het lokaal geproduceerde en verkochte voedsel. Omdat er ook initiatieven zijn die omzet halen uit diensten, zoals zorg of educatie, hebben we daar een aparte kolom voor opgenomen. We gaan er daarbij vanuit dat de omzet van diensten altijd lokaal is (de diensten zijn aan de locatie gebonden - in theorie kunnen de consumenten van de diensten wel van verder komen maar dat laten we buiten beschouwing^{6, 7}).

⁶ Overigens gaat dat niet helemaal op. Er zijn voorbeelden van zorginstellingen die een tuin hebben voor hun cliënten, en daar ook wat voedsel uit halen. De omzet van dat voedsel valt in het niet bij de omzet van de zorg. Als de moestuin maar een beperkt onderdeel van het concept is - een mogelijkheid voor een paar bewoners om hun hobby uit te oefenen - dan hebben we niet de volledige omzet van de zorg toegerekend aan het lokaal voedselweb. We hebben dan bijvoorbeeld alleen de waarde van de groenten meegerekend (en bij het berekenen van het aantal werknemers alleen die werknemers die nodig zijn om die tuin draaiende te houden). In andere gevallen, bijvoorbeeld wanneer we spreken van een zorgboerderij, maakt de voedselproductie wezenlijk onderdeel uit van het concept. We hebben dan wel de volledige omzet van de zorg aan het initiatief toegerekend.

⁷ Verwerking van lokale producten, of bijvoorbeeld de toegevoegde waarde die door catering ontstaat noemen we geen dienst, maar rekenen we toe aan het voedsel.

Een goed voorbeeld is de Stadsboerderij Almere. Dit bedrijf produceert rundvlees dat volledig lokaal wordt afgezet en akkerbouwmatig geteelde groentegewassen die merendeels via reguliere kanalen een weg naar de consument vinden. Daarnaast zijn er nog diensten in de vorm van educatie, horeca en recreatie (verhuur ruimtes) op het bedrijf te vinden. In figuur 7 is dit schematisch weergegeven. Ongeveer 25% van de omzet van dit bedrijf kunnen we toerekenen aan het lokale voedselweb.

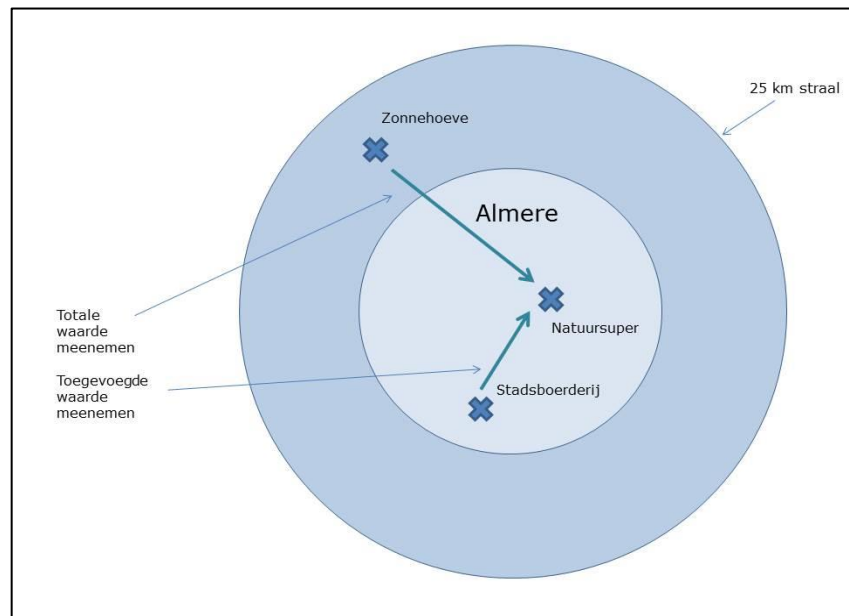

Figuur 7. Aandeel van lokaal voedsel, niet-lokaal voedsel en diensten in de totale omzet van Stadsboerderij Almere.

4.1.2 Toegevoegde waarde

Een ander aandachtspunt is de eventuele dubbeltellingen die kunnen ontstaan. Sommige initiatieven kopen lokaal voedsel in, verwerken dat, en verkopen het weer lokaal. Deze initiatieven voldoen aan onze definitie, maar als we de volledige omzet aan het initiatief toerekenen, tellen we dubbel, omdat ook de omzet van de producent van dat lokale voedsel al wordt meegeteld. We hebben er daarom voor gekozen om alleen de toegevoegde waarde van de verwerker mee te rekenen.

We lichten onze werkwijze nader toe aan de hand van een concreet voorbeeld: de Natuurwinkel (figuur 8). De Natuurwinkel verkoopt lokale producten aan lokale consumenten en staat dus in onze lijst met initiatieven. In onze berekeningen kijken we echter alleen naar producten uit de 25 kilometer straal om Almere. Zowel de Stadsboerderij Almere als Zonnehoeve liggen binnen die 25 kilometer; beide leveren aan de Natuurwinkel. De Stadsboerderij staat echter zelf ook als initiatief in onze lijst, want het ligt binnen de gemeentegrenzen. We hebben de omzet van de lokale producten en diensten van de Stadsboerderij dus al meegenomen: daarom kunnen we alleen de toegevoegde waarde van die producten aan de Natuurwinkel toerekenen.

Figuur 8. Voorbeeld hoe de productstroom wordt toegerekend aan de hand van de Natuurwinkel in Almere. De producten van de Zonnehoeve (buiten de 25 km zone) worden geheel toegerekend aan de Natuurwinkel. Bij producten van de Stadsboerderij wordt alleen de toegevoegde waarde toegerekend aan de Natuurwinkel.

Voor de Zonnehoeve geldt dat niet, dat bedrijf ligt niet binnen de gemeentegrenzen en is als dusdanig niet direct onderdeel van het lokale voedselweb. We rekenen daarom de volledige omzet van de producten die Zonnehoeve aan de Natuurwinkel in Almere levert toe aan de Natuurwinkel.

4.1.3 Werkgelegenheid toewijzen

Zoals aangegeven is het lokale voedsel soms maar een klein onderdeel van een initiatief. Dit hebben we ter harte genomen bij het kijken naar het aantal banen dat door een initiatief ontstaat. Het leek ons niet 'fair' de volledige werkgelegenheid van een initiatief toe te rekenen aan het lokaal voedselweb, wanneer slechts een gedeelte van het voedsel verwerkt/gedistribueerd in het initiatief

kan worden aangemerkt als lokaal. We hebben het aantal banen dan naar verhouding aan het initiatief toegerekend.

4.2 Outputs: Pilot Almere

4.2.1 Kwantitatieve indicatoren

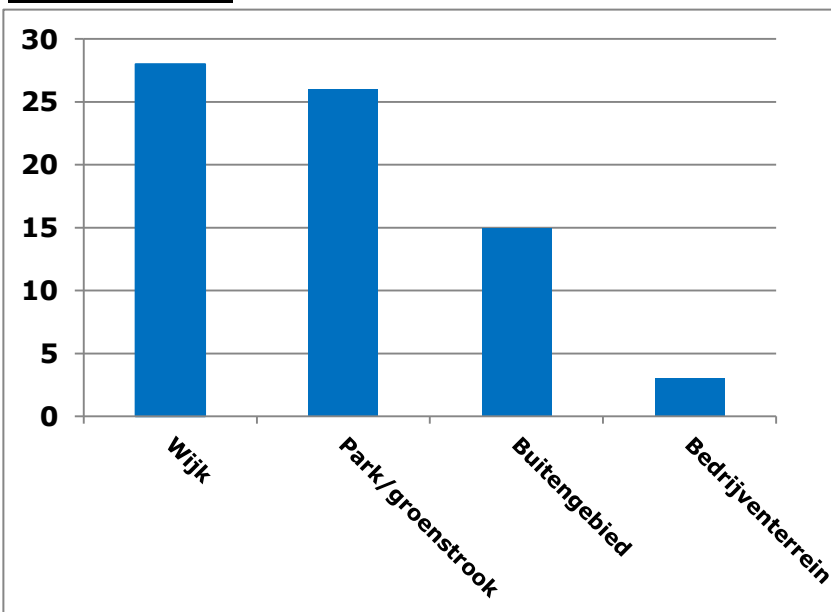
De resultaten voor Almere staan vermeld in onderstaand overzicht (en uitgebreid in bijlage 5). Hieruit valt af te lezen dat de initiatieven die onderdeel uitmaken van het lokale voedselweb een omzet realiseren van ruim 7,9 miljoen Euro. Slechts 23% hiervan is toe te schrijven aan lokaal voedsel. Dit komt neer op ongeveer 1,8 miljoen Euro. De overige 6 miljoen Euro komt voor rekening van de professionele voedselproductie voor de niet lokale markt. Daarnaast wordt er door de initiatieven uit het lokale voedselweb ruim een half miljoen Euro omgezet met het aanbieden van diensten. De totale omzet van het lokale voedselweb in Almere bedraagt hierdoor zo'n 2,3 miljoen Euro.

In Almere wordt ongeveer 285 ha gebruikt voor de productie van lokaal voedsel. De totale omvang van de initiatieven is 296 ha, hiervan wordt ongeveer 96% (285 ha) ingezet voor voedselproductie. Deze 296 ha beslaat 1,2% van het oppervlakte van gemeente Almere. In totaal zijn er ongeveer 3.300 mensen actief in het lokale voedselweb. Hiervan hebben er (slechts) 24 een betaalde baan. Het gaat in Almere dus grotendeels om hobbymatig ingevulde initiatieven, die zoals we in het voorgaande hoofdstuk zagen, veelal gericht zijn op recreatie, beheer van de openbare ruimte en educatie.

Indicator	Omvang
Totale omzet	€ 7.900.000
Aandeel lokaal voedsel in de omzet	23 %
Omzet lokaal voedsel	€ 1.800.000
Omzet diensten	€ 570.000
Oppervlakte	296 ha
Aandeel voedselproductie in het totale oppervlakte	96 %
Oppervlakte voedselproductie	285 ha
Aantal betrokkenen	3.310
Aantal gerealiseerde banen	24

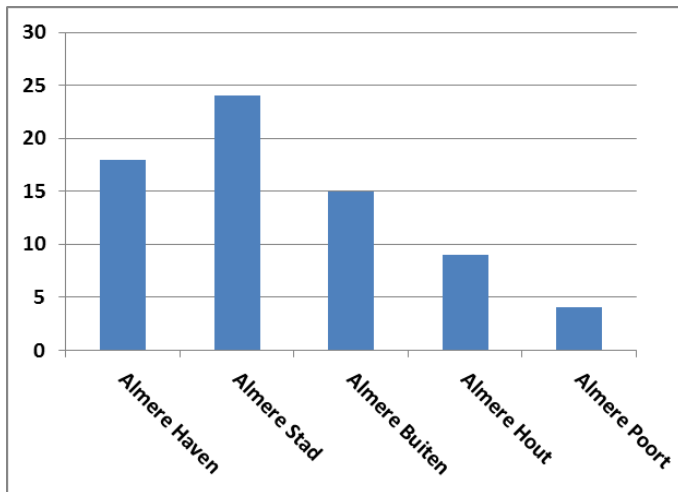
Kwalitatieve indicatoren

Locatie in de stad

Figuur 9 laat zien dat de initiatieven zich vooral bevinden in de woonwijken en de daaraan grenzende parken en groenstroken. Slechts een vijfde van de initiatieven bevindt zich in het buitengebied. Daarnaast zijn er enkele initiatieven op de Almeerse bedrijventerreinen.

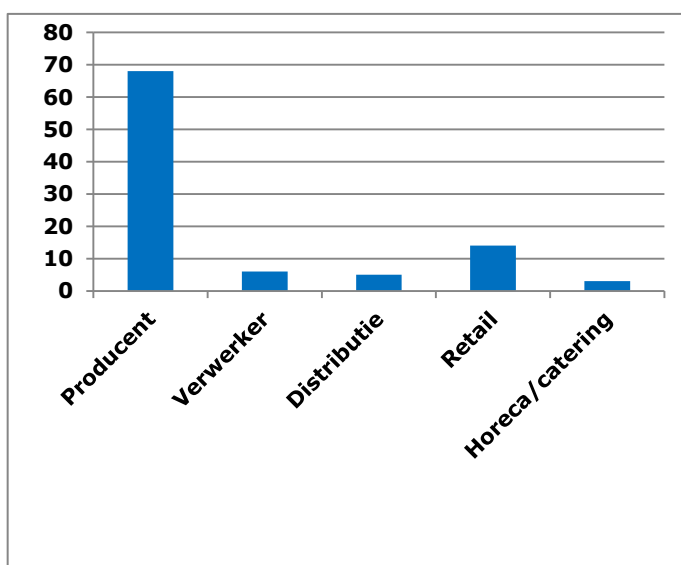
Figuur 9. De verdeling van de initiatieven naar locatie in de stad. Een aantal initiatieven hebben geen vaste verblijfplaats.

Figuur 10. Verdeling van de initiatieven (aantallen) over de stadsdelen van Almere. Een aantal initiatieven hebben geen vaste verblijfplaats.

Verdeling per stadsdeel in Almere

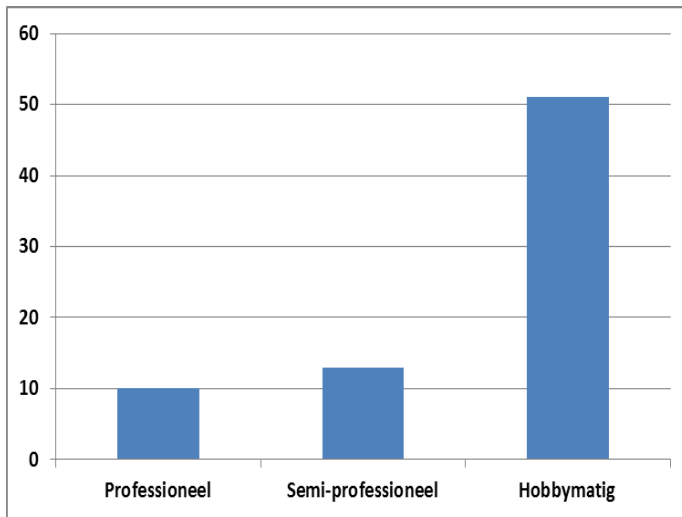
Als we kijken naar de verdeling van de initiatieven over de verschillende stadsdelen zien we dat de meeste initiatieven in Almere Stad zijn gelegen (figuur 10). Dit is ook verreweg het grootste stadsdeel waarin bovendien ruim de helft van de inwoners van Almere woont. Ook het groene Almere Haven kent veel stadslandbouw-initiatieven. In de jongere stadsdelen bevinden zich nog relatief weinig initiatieven.

Figuur 11. Verdeling van de initiatieven (aantallen) naar vorm van voedselpraktijk in Almere. Een aantal initiatieven hebben meerdere functies.

Vorm van het voedselweb in Almere

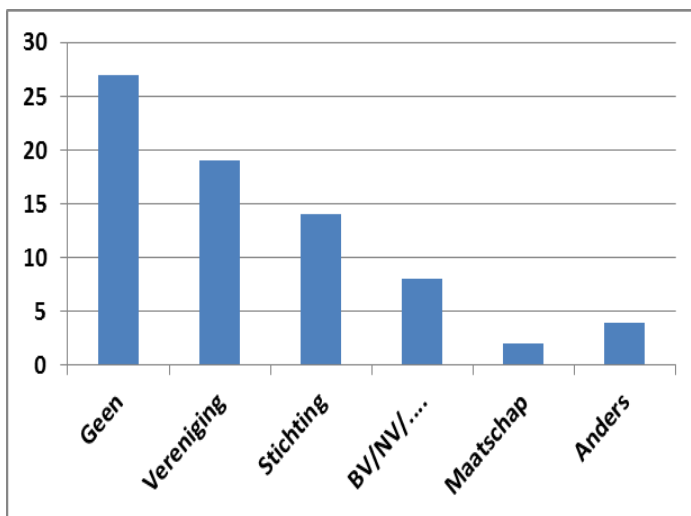
Voedselproductie is vanzelfsprekend de meest voorkomende vorm van voedselpraktijk (figuur 11). Daarnaast zijn er een aantal initiatieven die ook eigen producten verkopen. Dit kan op de eigen locatie of elders. Er zijn relatief weinig initiatieven met verwerking, distributie of horeca/catering.

Figuur 12. Verdeling (aantallen) naar professionaliteit van de initiatieven in Almere.

Professionaliteit van het voedselweb in Almere

Verreweg het grootste deel van de initiatieven is hobbymatig (figuur 12). Het aantal op professionele leest geschoeide initiatieven is 11. Bij deze initiatieven is lokaal voedsel echter vaak slechts een beperkt onderdeel van het concept. Denk hierbij aan een restaurant of een leerwerkcentrum. Opvallend is dat er 13 semiprofessionele initiatieven zijn. Deze zijn nu nog veelal hobbymatig, maar hebben wel de ambitie om hier ooit een inkomen mee te genereren.

Figuur 13. De verdeling (aantallen) van de organisatievorm van de initiatieven in Almere.

Organisatievorm van het voedselweb in Almere

De organisatiegraad van de initiatieven is relatief hoog (figuur 13). Hierbij moet wel worden opgemerkt dat veel initiatieven onderdeel uitmaken van een grotere organisatie. Denk hierbij aan schooltuinen e.d.

Conclusie:

Aan de hand van de in dit hoofdstuk beschreven outputs kan de grote diversiteit van het Almeers voedselweb in Almere enigszins geduid worden. Het gaat veelal om burgerinitiatieven die naast voedsel gericht zijn op recreatie, beheer van de openbare ruimte en educatie. Deze initiatieven zijn ook vooral hobbymatig van opzet, zonder het doel om hier ooit geld te gaan verdienen. Een groot deel van de initiatieven hebben een bepaalde organisatie vorm, het meest in de vorm van een vereniging of stichting. De 75 initiatieven in deze verkenning, zetten naar schatting zo'n 2,3 miljoen euro om op bijna 300 ha. Hierbij zijn zo'n 3.300 mensen direct betrokken. Minder dan 1% van de mensen die bij de initiatieven betrokken is vindt hierin een betaalde baan. Het merendeel van de activiteiten vindt plaats in de woonwijken of de daar in de buurt gelegen parken en groenstroken.

5 Effecten

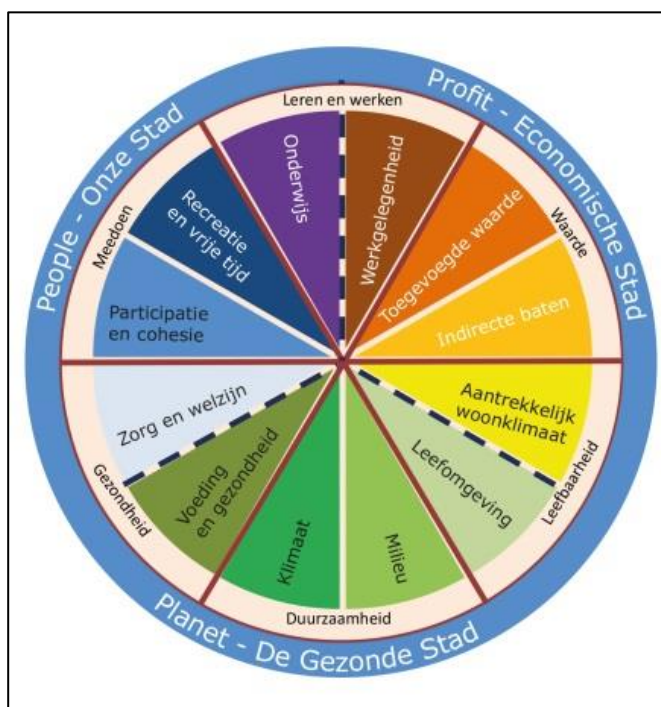
De volgende stap is om de effecten van de outputs vast te stellen. Wij maken gebruik van de zogenaamde 'stadslandbouwkring' om aan te geven op welke verschillende gebieden wij potentiële effecten zien. We presenteren de kring in de volgende paragraaf.

5.1 De stadslandbouwkring

De stadslandbouwkring, weergegeven in figuur 14, is gebaseerd op de drie P's: people, planet en profit. Die drie P's zijn vertaald in de drie richtingen 'onze stad' (people), 'de gezonde stad' (planet), en 'de economische stad' (profit). Elk van deze drie bestaat uit vier afzonderlijke elementen, die steeds zijn gegroepeerd in tweetallen. Die tweetallen vormen de overlappingsen, of scharnierpunten, tussen de P's (dus; 'onderwijs en werkgelegenheid' vormt de overlap tussen 'onze stad' en 'de economische stad'). De kring heeft de volgende twaalf elementen:

werkgelegenheid, toegevoegde waarde, indirecte baten, aantrekkelijk woonklimaat, leefomgeving, milieu, klimaat, voeding en gezondheid, zorg en welzijn, participatie en cohesie, recreatie en vrije tijd, en onderwijs. In Bijlage 3 worden de 12 elementen nader omschreven (zie ook Jansma et al, 2015).

De kring heeft een zekere overlap met de functies die we onder activiteiten hebben besproken. Er is echter een duidelijk verschil. Bij de functies gaat het om de doelstellingen van een initiatief, en wat het initiatief feitelijk *doet*, of met andere woorden, wat er praktisch gezien *gebeurt* binnen/op een initiatief (of waar men naar streeft dat gebeurt). De stadslandbouwkring gaat om het *effect* van die activiteiten. Waar leiden die activiteiten toe? Als voorbeeld: een initiatief kan betrokken zijn bij het beheer van de openbare ruimte – een functie – en op die manier de leefomgeving positief (of negatief) beïnvloeden: het effect. De tien functies en de twaalf elementen in de kring hebben dus wel overlap, maar zijn niet precies hetzelfde.

Figuur 14. De 12 elementen van de stadslandbouw kring. (bron: Jansma et al, 2015). Zie ook bijlage 4.

5.2 Van output naar effect

Om van de outputs te komen tot effecten op de twaalf gebieden in de kring kunnen we gebruik maken van een combinatie van de kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren die we hebben vastgesteld. De kwantitatieve indicatoren uit voorgaand hoofdstuk geven op zichzelf (soms) ook al een effect aan, maar dat kan worden aangevuld met kwalitatieve informatie.

De tool 'OSA - Stadslandbouw Monitor' (www.stadslandbouwtool.nl) – is een eerste stap om de effecten van stadslandbouw kwalitatief te duiden. De tool is ontwikkeld op initiatief van Witteveen+Bos en maakt gebruik van de eerder beschreven stadslandbouwkring. Uitgangspunt voor de monitor zijn dus de 12 elementen van de kring (de termen en positionering wijkt in de monitor

soms af van die van de cirkel). De tool start met een set vragen (per element) over de ambitie van een stadslandbouw initiatief. Dit resulteert in een zogenaamd 'ambitieweb'. De volgende stap is wederom een set vragen, maar nu over de (toetsbare) realisatie van het stadslandbouw initiatief. Dit geeft een beeld hoe het initiatief scoort; het 'realisatieweb'. Dit realistieweb kan over de ambities gelegd worden en laat daarmee zien of de ambities worden waargemaakt. De tool werkt zowel op niveau van een individueel initiatief maar kan ook gebruikt worden op stedelijke schaal. Voor de doeleinden van deze verkenning hebben we de versie zoals die online beschikbaar was op september 2015 gebruikt. We hebben het toegepast voor Almere als geheel, dus niet voor alle Almeerse initiatieven afzonderlijk. De kwalitatieve analyse met de tool kan (deels) onderbouwd worden met kwantitatieve gegevens uit de eerdere analyse (hoofdstuk outputs).

De informatie die wij op dit moment voor handen hebben geeft al een behoorlijk inzicht in de effecten van de initiatieven. Een volgende stap zou zijn om ook te kijken naar wat de betekenis is van de feitelijke informatie die we nu verzameld hebben, bijvoorbeeld door gebruik te maken van reeds uitgevoerd wetenschappelijk onderzoek of statistische gegevens van het CBS, of door zelf enquêtes en/of interviews af te nemen. Dit zegt dan iets over de uiteindelijke impact van het voedselweb, maar dat is op dit punt in onze verkenning nog een stap te ver. Als voorbeeld nemen we nu het element werkgelegenheid. Onze gegevens geven inzicht in voor hoeveel banen de initiatieven in Almere zorgen. Dat kunnen we een (kwantitatief) effect noemen van het lokale voedselweb in Almere. In een volgende stap kunnen we deze informatie aanvullen met informatie over hoeveel ze verdienen met hun werk in stadslandbouw, wat het voor hen betekent en hoeveel het uitspaart aan uitkeringen. Samen zegt dit dan iets over de betekenis van de gecreëerde werkgelegenheid. Een ander voorbeeld is recreatie en vrije tijd. Onze gegevens maken duidelijk hoeveel mensen bij de initiatieven betrokken zijn. In de literatuur kunnen we vinden wat het met mensen doet in termen van gezondheid, welbevinden en cohesie om (gezamenlijk) in het groen bezig te zijn (bijv: Schram-Bijkerk et al., 2015). Ook dit zegt dan iets over de betekenis van het totaal aan initiatieven in Almere. Een Maatschappelijke Kosten - Baten Analyse (MKBA) probeert de betekenis te kapitaliseren, een eerder uitgevoerde MKBA analyse van stadslandbouw laat dit zien voor drie initiatieven (Abma et al., 2013).

5.3 Effecten: Pilot Almere

Zoals in voorgaand hoofdstuk is aangegeven, hebben we de 'OSA - Stadslandbouw Monitor' gebruikt om de effecten van stadslandbouw in de case Almere te bepalen (NB: de in deze monitor gebruikte termen wijken soms af van die in de cirkel). Zoals gezegd start de monitor met een set algemene vragen per element om de ambitie vast te stellen. Het gaat om de volgende vragen:

De economische stad

Onderwijs en werkgelegenheid

Is bij het project, de 'educatieve factor' van belang? Met andere woorden, het bewust maken van gebruikers en stakeholders?

Is het verbeteren van werkgelegenheid van belang?

Waarde en indirecte baten

Is het creëren van financiële waarde een belangrijke factor voor dit project?

Moet er rekening worden gehouden met 'indirecte baten' op de lange termijn?

De gezonde stad

Milieu en klimaatverandering

Is het milieu en/of biodiversiteit van belang?

Is klimaatverandering of klimaatadaptatie van belang?

Voedsel en gezondheid

Is voedselzekerheid van belang voor dit project?

Is gezondheid en zorg van belang voor dit project?

Onze stad

Participatie en recreatie

Is participatie van stakeholders van belang?

Speelt 'recreatie' een belangrijke rol in dit project?

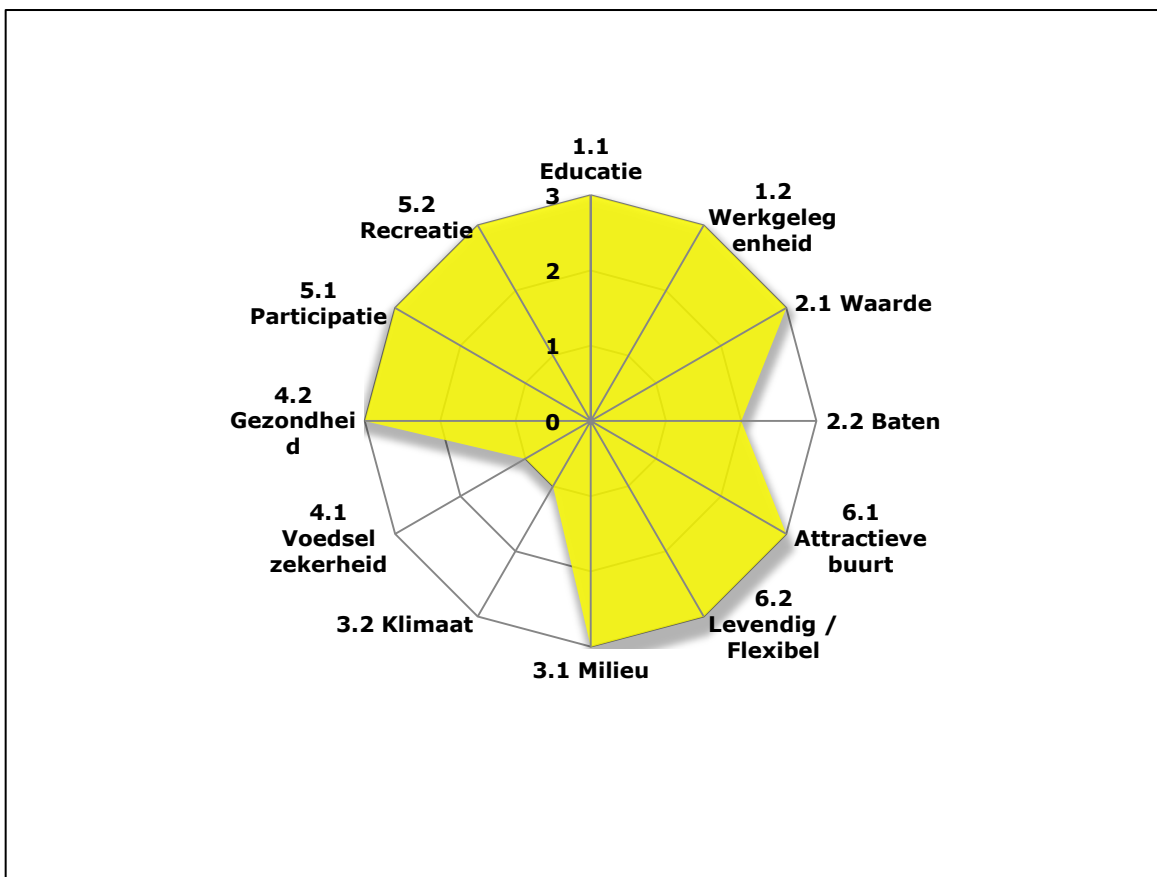
Leefbaarheid

Zijn aantrekkelijke buurten van belang?

Zijn levendige en flexibele buurten van belang?

Bij de beantwoording van de vragen hebben we gekeken naar recente beleidsdocumenten zoals het coalitieakkoord (2014-2018) *Kracht van de stad* (Almere, 2014), maar ook waar de stad niet alleen in woord maar ook in daad aan werkt. Denk hierbij aan projecten als JOGG (Jongeren op gezond gewicht), De stad zonder afval etc.

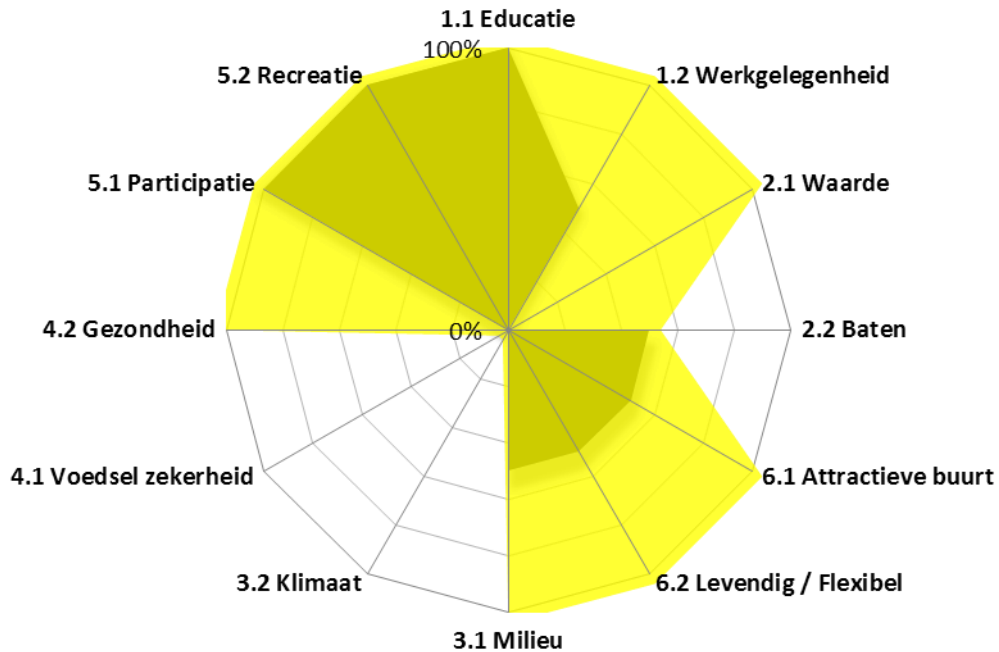
Beantwoording van deze vragen levert onderstaand 'ambitiweb' op (Figuur 15). Hieruit valt af te lezen dat eigenlijk alle thema's behalve klimaat en voedselzekerheid belangrijk zijn voor Almere.

Figuur 15. Ambities van Almere voor haar lokale voedselweb op basis van de 'OSA - Stadslandbouw Monitor' (www.stadslandbouwtool.nl); 0= niet van belang en 3 = belangrijk.

Vervolgens worden per onderwerp enkele inhoudelijke en informatieve vragen gesteld. Deze vragenlijst vindt u in bijlage 4. De vragen leiden tot figuur 16, waarin het resultaat (van deze vragen), de realisatie, over het ambitieweb is geplaatst. De vragen zijn op basis van onze inzichten zo goed mogelijk beantwoord, op basis van een goede kennis van het voedselweb van Almere. Figuur 16 laat zien dat vooral de ambities van Almere op het gebied van werkgelegenheid, waardecreatie en gezondheid niet worden gerealiseerd. De initiatieven in het voedselweb hebben vooral effect op participatie, recreatie en educatie. Dit ligt in lijn met de eerdere vaststelling dat het in het Almeerse voedselweb veelal gaat om burgerinitiatieven die gericht zijn op recreatie, beheer van de openbare

ruimte en educatie. Het voedselweb creëert nog relatief weinig werkgelegenheid en (directe) waarde in kwantitatieve zin, zoals voorgaand hoofdstuk al liet zien.

Figuur 16. De relatieve realisatie (donkere vlakken) van de ambities van Almere t.a.v. haar voedselweb, op basis van de 'OSA - Stadslandbouw Monitor' (www.stadslandbouwtool.nl).

Conclusie:

In dit hoofdstuk is de stap gezet van outputs naar effecten, waarbij de twaalf elementen van de stadslandbouwcirkel al uitgangspunt zijn genomen. Om van de outputs te komen tot effecten op de twaalf gebieden in de cirkel is gebruik gemaakt van de tool 'OSA - Stadslandbouw Monitor' (www.stadslandbouwtool.nl). De tool werkt met een set vragen waarbij in de eerste ronde de ambities worden vastgesteld en die vervolgens in een tweede ronde worden gestaafd. Deze kwalitatieve analyse laat zien dat de ambities op het gebied van werkgelegenheid, waardecreatie en gezondheid niet worden gerealiseerd. De initiatieven in het voedselweb hebben vooral effect op participatie, recreatie en educatie. Eerder vastgestelde kwantitatieve resultaten (zie voorgaand hoofdstuk) bevestigen dit beeld.

6 Discussie

In de vorige hoofdstukken hebben we onze methode aangegeven, welke overwegingen speelden, en vervolgens de methode toegepast op de pilot stad Almere. Al eerder gaven we aan dat dit een discussiedocument is en dat de methode die wij hebben gehanteerd en de keuzes die we hebben gemaakt discussie kan oproepen. Daarom hebben we telkens geprobeerd duidelijk te maken waarom we bepaalde keuzes hebben gemaakt. In dit hoofdstuk willen we twee punten er extra uitlichten. We maken een korte gevoeligheidsanalyse, en we bespreken hoe een stap gezet zou kunnen worden naar de impact van het voedselweb.

6.1 Gevoeligheidsanalyse

Het excel-overzicht van de initiatieven in Almere (niet aan dit rapport toegevoegd) maakt duidelijk dat er grote verschillen zijn tussen de verschillende initiatieven en hoe zij scoren op de indicatoren die we hebben opgesteld. Het overzicht laat zien dat de meeste initiatieven hobbymatig zijn: er zijn nogal wat buurttuinen, schooltuinen en vergelijkbare initiatieven, en relatief weinig professionele stadslandbouwinitiatieven. De kleinere, hobbymatige initiatieven drukken daardoor een duidelijk stempel op de resultaten, en 'verdunnen' die als het ware. Door hun lage omzet kan de gemiddelde omzet van alle initiatieven bijvoorbeeld een stuk lager worden, en ze hebben grote invloed op welke stadslandbouwfuncties - de activiteiten - het meest voorkomen. Ook volkstuinen lijken een grote invloed te hebben, alweer voornamelijk omdat het er zoveel zijn.

Dat is op zich niet erg, want dat is immers de situatie. Er zijn nou eenmaal veel meer hobbymatige dan professionele initiatieven. Wel is het interessant om te kijken wat de invloed van die verschillende soorten initiatieven precies is. Eigenlijk doen we daarmee een gevoeligheidsanalyse: hoe gevoelig zijn onze data voor bepaalde veranderingen? Om dat te onderzoeken kijken we op twee nieuwe manieren naar onze initiatieven. Ten eerste maken we een onderscheid tussen hobbymatige, professionele en semiprofessionele initiatieven. Ten tweede kijken we naar onze data zonder de volkstuinen mee te nemen.

6.1.1 Hobbymatig, professioneel, semiprofessioneel

In tabellen 1A en 1B (alle tabellen uit deze gevoeligheidsanalyse zijn te vinden in bijlage 5) hebben we een uitsplitsing gemaakt naar de drie vormen: hobbymatige, semiprofessionele en professionele. We hebben deze drie soorten initiatieven vergeleken op een aantal indicatoren. In tabel 1A laten we de totalen zien per categorie, in tabel 1B hebben we de indicatoren per initiatief (per categorie) berekend (dus: een gemiddeld hobbymatig initiatief heeft een totaalomzet van ca €25.500).

Tabel 1A laat zien dat de professionele initiatieven een groot stempel drukken op de *totale omzet* van de initiatieven. Anderzijds zijn de hobbymatige initiatieven voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor de totale omzet van *lokaal voedsel* (dit getal wordt grotendeels bepaald door de oogst van bijvoorbeeld (volks-)moestuinen en bijenkasten in geld uit te drukken). Dat komt echter vooral door het grote aantal hobbymatige initiatieven; tabel 1B laat zien dat de omzet van lokaal voedsel *per initiatief* vele malen groter is voor de professionele initiatieven. Ook de omzet van diensten is (veel) groter voor professionele initiatieven. Wanneer we kijken naar de totale lokale omzet – de optelling van lokaal voedsel en lokale diensten – dan ontlopen de professionele en de hobbymatige initiatieven elkaar niet zo erg veel in tabel 1A. In tabel 1B zijn de verschillen echter groot. De gemiddelde omzet van lokale voedsel is groter voor de professionele initiatieven. Met andere woorden, omdat er zoveel hobbymatige initiatieven zijn beïnvloeden ze de totale omzet van lokaal voedsel en lokale diensten, maar per initiatief is de bijdrage een stuk kleiner. Overigens, als je kijkt naar de omzet per oppervlakte eenheid (ha), dan valt op dat hobbymatig de professionele ver overstijgt. De hobbymatige initiatieven zijn actief op een klein oppervlak, maar weten daar relatief toch flinke omzet (oogst) te halen. De bijdrage van semiprofessionele initiatieven is klein. Dat komt voornamelijk omdat de omzet uit lokaal voedsel veel kleiner is dan bij de hobbymatige initiatieven.

Tenslotte geven de tabellen inzicht in het aantal betrokkenen. Ten eerste valt op dat de banen die met stadslandbouw worden gecreëerd voornamelijk op het conto van de professionele initiatieven komen. Ten tweede zien we dat het merendeel van de betrokkenen bij een hobbymatig initiatief betrokken is. Dit laatste loopt parallel met het grotere aantal hobbymatige initiatieven; als we naar het aantal betrokkenen per initiatief kijken ontlopen de professionele initiatieven de hobbymatige niet zoveel. Ook geldt hier trouwens weer dat het aantal betrokkenen per oppervlakte eenheid bij de hobbymatige initiatieven veel hoger is dan bij de professionele. De aard van de betrokkenheid verschilt eveneens. Betrokkenen bij professionele initiatieven zijn grotendeels klanten, terwijl het bij hobbymatige initiatieven vaak om vrijwilligers gaat. In termen van impact zou het laatste wel eens hoger kunnen zijn.

Tabellen 2A en 2B (bijlage 5) laten zien wat het effect van hobbymatige en professionele initiatieven is op de tien functies van stadslandbouw. In tabel 2A hebben we het totaal aantal initiatieven per functie aangegeven. In tabel 2B hebben we berekend welk deel van het totaal aan initiatieven voor die categorie (bijvoorbeeld professionele initiatieven) een bepaalde functie levert (dus: 45% van de hobbymatige initiatieven heeft als functie 'hoofdactiviteit voedsel' tegen 91% van de professionele). Weer laten de tabellen interessante verschillen zien tussen de hobbymatige en professionele initiatieven. Zo valt op dat alle professionele initiatieven de functie 'korte keten' leveren, terwijl het totaal aantal initiatieven binnen die functie niet erg groot is. Anderzijds komen de functies 'beheer van de openbare ruimte', 'recreatie' en 'sociale cohesie' vooral bij de hobbymatige initiatieven voor. Omdat er zoveel meer hobbymatige initiatieven zijn, vinden we dat terug in de totalen; het aantal initiatieven dat die functie levert is ook op het totaal aantal initiatieven groot. Tenslotte zien we een groter percentage initiatieven dat zich richt op 'hoofdactiviteit voedsel' als het professionele karakter van de initiatieven toeneemt, en juist een kleiner percentage initiatieven dat zich richt op 'recreatie' en 'beheer van openbare ruimte'. Je zou hier uit kunnen halen dat als je als stad meer focus wil op lokale productie van voedsel er meer aandacht en ruimte moet zijn (of komen) voor (semi-)professionele initiatieven. Wil je het beheer van de openbare ruimte uit handen geven, biedt dan ruimte aan de burgerinitiatieven.

Bovenstaande cijfers laten zien dat de hobbymatige initiatieven een relatief groot stempel drukken op de resultaten, omdat de groep zo groot is. Ze 'bepalen' daarmee bijvoorbeeld voor een groot deel welke functies van stadslandbouw als meest belangrijk uit de bus komen. Ook drukken ze de gemiddelde omzet van lokaal voedsel en lokale diensten. Anderzijds dragen de hobbymatige initiatieven wel bij aan de totale omzet van lokaal voedsel en lokale diensten, omdat er zoveel hobbymatige initiatieven zijn maar ook omdat op een klein oppervlakte toch substantiële omzet wordt gerealiseerd. Dat betekent dat als we de hobbymatige initiatieven niet zouden meenemen, de gemiddelde omzet van (lokaal) voedsel en lokale diensten *per initiatief* zou toenemen, maar dat de *totale* omzet van lokaal voedsel en lokale diensten flink zou afnemen.

6.1.2 Zonder volkstuinen

Daar het aandeel volkstuinen erg groot is, hebben we ook gekeken wat de impact van volkstuinen op onze data is. Tabellen 3 en 4 (Bijlage 5) laten zien wat er met de data gebeurt wanneer we de volkstuinen niet zouden meerekenen. Tabel 3 laat zien dat hoewel de omzet van de diensten gelijk zou blijven, de omzet van lokaal voedsel meer dan halveert. De volkstuinen hebben een grote omzet van lokaal voedsel en realiseren dat op een relatief klein areaal. In deze verkenning zijn we uitgegaan van een omzet (lees: besparing voor de individuele tuinder) van €20 per week (voor een tuin van 150 m²), gedurende 26 weken per jaar. Dat is een omzet van €520 per volkstuin of omgerekend bijna €35.000 per ha. Omdat er 13 volkstuincomplexen zijn, met tientallen tuinen per complex, is de totale omzet van de volkstuincomplexen relatief groot. Dat zien we dus terug in de totale omzet van lokaal voedsel en lokale diensten, die daalt aanzienlijk wanneer we de volkstuinen eruit halen. Qua oppervlakte hebben de volkstuinen slechts een kleine impact en ook met betrekking tot het aantal banen zijn de volkstuinen irrelevant. Wel zou het aantal betrokkenen bij stadslandbouw meer dan halveren als we de volkstuinen niet mee zouden nemen.

Tabel 4 (bijlage 5) laat zien dat een aantal functies van stadslandbouw niet beïnvloed wordt door de volkstuinen, terwijl de functies 'hoofdactiviteit voedsel', 'recreatie', 'beheer openbare ruimte' en 'sociale cohesie' voor een derde tot een kwart door de volkstuinen worden bepaald. Desalniettemin verandert er niet veel in de verhouding tussen de functies wanneer de volkstuinen er tussen uit

gehaald worden geleverd. Voornaamste reden daarvoor is dat de functies die de volkstuinten leveren grotendeels overeenkomen met de functies die andere hobbymatige initiatieven leveren, behalve dan dat op de volkstuinten voedsel een hoofdactiviteit is en dat dat voor veel andere hobbymatige initiatieven minder het geval is.

Al met al wordt het beeld dat we hebben van stadslandbouw in Almere wel degelijk beïnvloed door de volkstuinten. Als we de volkstuinten zouden verwijderen zou de totale omzet van lokaal voedsel bijvoorbeeld een stuk kleiner worden. Ook het aantal betrokkenen zou flink verminderen. Anderzijds zou het aantal banen niet veranderen, en wat de meest belangrijke functies van stadslandbouw zijn blijft ook ongewijzigd. Met andere woorden, het feit dat volkstuinten hobbymatig zijn, maar wel veel voedsel voortbrengen – en dus een grote omzet hebben – zien we goed terug in het totaalbeeld.

6.1.3 Conclusie gevoeligheidsanalyse

De twee gevoeligheidsanalyses die we hebben uitgevoerd laten zien dat verschillende soorten initiatieven de data op andere manieren beïnvloeden. Het maakt dus wel degelijk uit welke initiatieven worden meegenomen in een overzicht van stadslandbouw. De inputs die wij hebben gehanteerd – de initiatieven die wij tot het lokaal voedselweb hebben gerekend – bepalen voor een groot deel onze resultaten. Het is interessant om te zien dat de hobbymatige initiatieven de gemiddelde omzet drukken, maar tegelijkertijd belangrijk zijn voor de totale omzet van stadslandbouw, juist omdat ze met zoveel zijn en op een klein oppervlak toch een substantiële omzet realiseren. Vele kleintjes maken één grote. Daarin spelen de volkstuinten een grote rol. Hoewel ze qua functies bijvoorbeeld vergelijkbaar zijn met veel andere hobbymatige karakter, dragen ze substantieel bij aan de omzet van stadslandbouw doordat er relatief veel lokaal voedsel wordt geproduceerd.

De analyse laat dus zien dat wie of wat je meeneemt in je analyse (dus welke definitie je hanteert) bepalend is voor de uitkomst. Dat ligt voor de hand. Wat deze analyse interessant maakt is dat duidelijk naar voren komt wie waar aan bijdraagt. En dus waar je als stad richting aan kan geven. Wil je meer bijvoorbeeld aandacht voor lokaal voedsel, dan ligt een focus op professionele initiatieven meer voor de hand. De analyse laat ook mooi zien dat hoewel ze klein qua omvang zijn, de hobbymatige initiatieven op meerdere vlakken nadrukkelijk meetellen in het voedselweb.

6.2 Impact

Social Enterprise gaat na 'effecten' nog een stap verder: dan wordt de impact van een bedrijf of initiatief bepaald. Impact wordt gezien als dat deel van de effecten dat aan het bedrijf of initiatief kan worden toegeschreven. Voor dit document was het bepalen van de impact nog een stap te ver, maar we geven hier wel al een voorzet. De impact van het lokaal voedselweb zou kunnen worden bepaald door de som van de veranderingen door dat voedselweb 'lokaal te interpreteren'. We hebben nu bijvoorbeeld niet de omzet stadslandbouw in relatie gebracht met de totale omzet aan voedsel in de stad. Overigens hebben we wel iets kunnen zeggen over impact op het oppervlak (1,2%) en aantal betrokkenen (1,7%) van de stad: dit lijkt relatief klein. Maar dit zeker verdient een verdere uitwerking en verdieping; wat betekenen de totale omzet, het totaal aantal betrokkenen, het totaal aantal banen en het bieden van de functies, voor Almere? En hoe verhoudt dit zich tot andere steden? Is Almere een uitzondering, het heeft relatief veel open (groene) ruimte. Steden die meer verstedelijkt zijn volgens de CBS systematiek hebben mogelijk minder ruimte voor voedselinitiatieven. Is de impact in het ruime Almere dan kleiner dan in een meer versteende stad?.

Eén manier om dit te doen is door te kijken naar de beleidsdoelen van Almere, en in te schatten in welke mate het voedselweb aan die doelen bijdraagt. Het coalitieakkoord, *Kracht van de stad*, uit 2014 geeft een indicatie. Hierin is de ambitie verwoord. Almere wil een stad worden die:

- schone energie produceert;
- uitnodigt tot bewegen en een gezonde levensstijl;
- zorg dichtbij organiseert;
- afval omzet in grondstof;
- gezond voedsel en zuiver water produceert (Almere, stad van het zuiverste water);

-
- circulair is, waar grondstoffen worden ingezet als bouwstof en kringlopen worden gesloten;
 - een rijkdom heeft aan planten en dieren en groen om van te genieten.

Als de stad Almere bijvoorbeeld als doel heeft gezond voedsel te produceren, dan kunnen we bepalen welk aandeel door het lokale voedselweb geleverd wordt. Voor andere beleidsdoelen zijn wellicht minder snel cijfers voorhanden, maar kunnen we nog steeds aangeven in welke mate het lokaal voedselweb een bijdrage kan leveren aan het halen van die doelen. Als voorbeeld, als Almere bewegen en een gezonde leefstijl wil bevorderen, dan laat ons overzicht zien dat een aantal stadslandbouwinitiatieven hiertoe uitdaagt. Ook wordt duidelijk hoeveel mensen bij initiatieven betrokken zijn, wat weer kan worden gelieerd aan de Almere 's doelen op dit gebied.

Binnen de contouren van het huidige project is het niet mogelijk dit verder uit te werken, maar het geeft wel aanknopingspunten voor hoe in de toekomst verder invulling kan worden gegeven aan het begrip impact.

7 Conclusies

In dit onderzoek hebben we een methode om de omvang en betekenis van stadslandbouw te meten uitgedacht en in de praktijk gebracht. Vooral het in de praktijk brengen was een nuttige exercitie, omdat het duidelijk maakte hoeveel discussiepunten er zijn, en hoeveel haken en ogen er in de praktijk kunnen zitten aan het hanteren van het op het oog relatief eenvoudige methode.

Ons onderzoek, en vooral de praktische toepassing ervan op de pilotstad Almere, heeft duidelijk gemaakt dat het erg moeilijk is om een schatting te maken van de betekenis van stadslandbouw. Ten eerste is het moeilijk te bepalen welke initiatieven meegenomen moeten worden, hoewel dit met een duidelijke definitie is te ondervangen. Het hanteren van zo'n definitie is soms lastig omdat initiatieven buiten of juist binnen de boot kunnen vallen die daar niet lijken te horen, maar dat maakt een vergelijking met andere steden wel mogelijk.

Ten tweede zit bij het scoren van de initiatieven een grote (potentiele) valkuil. Om dat te kunnen doen moeten er veel aannames worden gedaan. Sommige van die aannames zijn te checken als men daar de tijd voor neemt – de prijs van honing, het aantal kilo's vlees dat van een koe komt. En ook de aannames die wij hebben gedaan over initiatieven – het aantal hectares, het aantal betrokkenen – is te checken als er tijd is om met de betrokkenen van initiatieven in gesprek te gaan (hoewel zo iets als het bepalen wie betrokken is ook lastig kan zijn). Bij andere aannames ligt dat al veel moeilijker, denk bijvoorbeeld aan het aandeel lokaal voedsel op het menu van een restaurant, het aantal klanten binnen versus het aantal klanten buiten de stad of de toegevoegde waarde van lokale producten. Ten derde liet de exercitie zien hoe moeilijk het is om omzet toe te rekenen. We moesten werken met verschillende productstromen, verschillende consumentengroepen, en met toegevoegde waardes om dubbeltellingen te voorkomen. Als we dit op grotere schaal zouden doen, en steden die naast elkaar gelegen zijn zouden een eigen meting uitvoeren, is het nog moeilijker de stromen te ontrafelen. De vraag is dan of het mogelijk is de omzetten uit de verschillende steden op te tellen. Een exercitie op regio schaal ligt dan meer voor de hand.

De noodzaak voor zoveel aannames, en de ingewikkeldheid van het ontrafelen van al deze systemen, roept de vraag op hoe zinvol deze meting is geweest. Het is moeilijk inschatten hoe dicht we bij 'de waarheid' (hoe die dan ook is gedefinieerd) zijn gekomen. Bovendien was deze oefening voor ons onmogelijk geweest als we niet de beschikking hadden gehad over iemand die het lokale speelveld zo goed kent. De vraag is of zo'n lokaal iemand voor elke stad beschikbaar is.

Toch was deze exercitie ook erg nuttig. Niet alleen omdat duidelijk werd hoe ingewikkeld het speelveld in elkaar zit, maar ook omdat ze inzicht gaf in wat daadwerkelijk het effect van stadslandbouw is. Ze liet zien dat initiatieven die als typische stadslandbouwinitiatieven bekend staan, wellicht slechts een kleine betekenis hebben als we het hebben over het beschikbaar maken van lokaal voedsel. Maar omdat het er veel zijn en ze op een klein stukje grond toch omzet realiseren en stedelingen weten te betrekken, dragen ze substantieel bij aan het voedselweb. Ook werd duidelijk hoeveel voedsel er eigenlijk in volkstuinen wordt verbouwd, en hoe gecompliceerd productstromen kunnen zijn - ook als een groot deel van die producten uit de regio komt. We zagen dat er zonder professionele initiatieven slechts weinig werk is in de stadslandbouw. Het toepassen van de methode op een echte casus verplichtte ons als het ware alle stromen te ontrafelen en om echt te kijken wat een initiatief bijdraagt aan een lokaal voedselweb. Alleen al voor het begrip dat daaruit voortkomt was deze exercitie van meerwaarde. Begrip dat kan leiden tot een andere focus van het stedelijk (voedsel) beleid. Wil je bijvoorbeeld meer aandacht voor lokale voedselproductie, dan zal je je als gemeente moeten richten op (het stimuleren van) professionele initiatieven. Gaat het om beheer van openbare ruimte of recreatie dan liggen andere type initiatieven meer voor de hand.

Wat is een volgende stap? Is dat een verkenning van de betekenis van stadslandbouw op landelijke schaal: een nulmeting, een benchmark op landelijke schaal? Onze verkenning biedt voldoende aanknopingspunten voor een vervolg stap in die richting, maar laat ook de vele valkuilen zien. Gezien de complexiteit en het ontbreken van (harde) data die in de analyse van één stad al naar voren komt, zullen er nog de nodige stappen gezet moeten worden wil het zover komen.

8 Referenties

Abma, R., U. Kirchholtes, J.E. Jansma en M.P. Vijn, 2013. Maatschappelijke kosten-batenanalyse stadslandbouw. De cases Voedseltuin Rotterdam, De Nieuwe Warande en Hazennest Tilburg. Witteveen+Bos, Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO), Wageningen UR. 99 pp.

Almere, 2014. Coalitieakkoord (2014-2018) Kracht van de stad. 15 mei, 2014. 24 pp

Dekking, A.J. 2015. Stadslandbouw in Almere; de stand van zaken op 1 januari 2015. Praktijkonderzoek Plant & Omgeving (PPO), Wageningen UR. 59 pp.

Jansma, J.E., E.J. Veen, A.G.J. Dekking, M.P. Vijn, W. Sukkel, M. Schoutsen, A.J. Visser, M. van Boxtel en H. Wieringa, 2011. Staalkaarten stadslandbouw+; ontwikkelstrategieën om te komen tot stadslandbouw in Almere Oosterwold. Wageningen UR, PPO agv Lelystad 63 pp.

Jansma, J.E., J. Chambers, E. Sabas and E.J. Veen, 2015. The Urban Agriculture Circle: A Methodology to Understand the Multi-functionality of Urban Agriculture. Conference paper, Second Conference on Agriculture in an Urbanizing Society, Rome, 2015.

Schram-Bijkerk, D., E.M. Dirven-van Breemen en P.F. Otte, 2015. Healthy Urban gardening. RIVM report 2015-0172, Bilthoven, the Netherlands. 70 pp.

Veen, E.J., B., Breman en J.E. Jansma, 2012. Stadslandbouw. Een verkenning van groen en boer zijn in en om de stad. Wageningen UR, Lelystad november 2012. 42 pp.

Websites:

<http://www.social-enterprise.nl/impact-first/Impact-First.pdf> (voorjaar 2015)

<http://www.stadslandbouwtool.nl> (najaar 2015)

Bijlage 1 Functies

De tien 'functies' zijn gebaseerd op het rapport *Staalkaarten Stadslandbouw*⁺ (Jansma et al., 2011); daar worden tien typen bedrijven genoemd (het voedselbedrijf, het zorgbedrijf, etc.). Deze functies komen ook terug in het rapport *Een verkenning van groen en boer zijn in en om de stad* (Veen et al., 2012). Overigens, in het eerste rapport wordt gesproken over 'groene daken', waar in het tweede wordt gesproken over 'biodiversiteit', een functie die we hier aanhouden.

Hoofdactiviteit voedsel

De functie 'hoofdactiviteit voedsel' wordt aangekruist wanneer voedselproductie, verwerking, distributie en/of retail van voedsel kan worden gezien als (één van) de hoofdactiviteit(en) van het initiatief. Met hoofdactiviteit wordt bedoeld dat ten minste de helft van de omzet van het initiatief uit voedselproductie wordt gehaald, of wanneer het mogelijk maken van consumptie van lokaal voedsel als expliciet doel geldt van het initiatief. Het gaat nadrukkelijk niet om initiatieven waarbij voedselproductie voornamelijk wordt gezien als beleving, educatie of gezamenlijke activiteit.

Energie

De functie 'energie' wordt aangekruist wanneer het initiatief energie produceert, bijvoorbeeld door gebruik van windmolens, zonnepanelen, biovergisters, of restwarmte uit kassen, in te zetten voor eigen gebruik of voor derden.

Hergebruik

De functie 'hergebruik' wordt aangekruist wanneer een initiatief gebruik maakt van stedelijke reststromen zoals stedelijk GFT afval, grijs afvalwater of zwart rioolwater. Het gaat dus nadrukkelijk om het als grondstof gebruiken van dat wat doorgaans als afval wordt gezien. Een voorbeeld is het composteren of vergisten van organisch afval dat vervolgens weer toegepast kan worden op de akkers. Het kan hierbij ook gaan om gebruik van eigen reststromen zoals mest.

Recreatie

De functie 'recreatie' wordt aangekruist wanneer een initiatief specifiek is ingericht om stedelingen te bewegen tot recreëren. Het kan hierbij gaan om een ruimtelijke inrichting – er is een speeltuin aanwezig of er is een horecagelegenheid – of om het organiseren van activiteiten. We spreken ook van recreatie wanneer mensen voornamelijk bij het initiatief betrokken zijn omdat het voor hen een hobby is. We doelen daarmee niet op vrijwilligers, maar op bijvoorbeeld tuinders op een volkstuin.

Educatie

De functie 'educatie' wordt aangekruist wanneer het initiatief als expliciet doel heeft kinderen en/of volwassenen iets bij te brengen over voedsel en/of landbouw.

Sociale cohesie

De functie 'sociale cohesie' wordt aangekruist wanneer het initiatief mensen samenbrengt op één van de volgende manieren: 1) buurtbewoners starten en/of onderhouden samen een initiatief; 2) er worden activiteiten georganiseerd waarbij mensen met elkaar in aanraking komen, zoals een barbecue, een concert of gezamenlijk tuinieren; 3) een initiatief wordt ondersteund of gedragen door meerdere mensen die elkaar fysiek tegen (kunnen) komen op de tuin (zoals in het geval van een pergolabedrijf of bij de inzet van vrijwilligers).

Zorg

De functie 'zorg' wordt aangekruist wanneer een initiatief professionele zorg biedt aan mensen met bijvoorbeeld psychische klachten of lichamelijke beperkingen.

Beheer van de openbare ruimte

De functie 'beheer van de openbare ruimte' wordt aangekruist wanneer een initiatief het beheer van de openbare ruimte (gedeeltelijk) overneemt van de gemeente. Het kan daarbij gaan om het gebruik van braakliggende terreinen of zelfbeheer door wijkbewoners. Het onderscheidende kenmerk voor deze functie is dat het gaat om openbare ruimte; ruimte die vrij toegankelijk is. Het gaat dus niet om landbouwgrond (of volkstuinen) in beheer of eigendom van een initiatief, wanneer dit niet opengesteld is voor publiek. Een schooltuin wordt wel gezien als openbare ruimte. Vanzelfsprekend gaat het alleen om initiatieven die ruimte in gebruik hebben.

Korte ketens

De functie 'korte ketens' wordt aangekruist wanneer een initiatief het mogelijk maakt dat voedsel op een 'alternatieve' manier de consument bereikt (dat wil zeggen niet via de gangbare kanalen – levering aan de consument via de supermarkt is mogelijk wanneer producent/verwerker direct aan de supermarkt levert), waarbij het gaat om lokaal geproduceerd voedsel (dat wil zeggen producten afkomstig van initiatieven binnen een straal van 25 km). Als voorbeelden noemen we een boerenmarkt, een winkel, online shop of horecagelegenheid met lokale producten.

Biodiversiteit

De functie 'biodiversiteit' wordt aangekruist wanneer een initiatief als expliciet doel heeft bij te dragen aan het vergroten van de stedelijke biodiversiteit.

Bijlage 2 Indicatoren

Kwantitatieve indicatoren

Omvang

De omvang van een initiatief wordt op verschillende manieren weergegeven. Daarbij gaat het om omzet (€), oppervlakte (ha), en aantal betrokkenen, en het belang van voedsel daarin.

Totale omzet

Dit betreft de totale jaaromzet van het initiatief. Het gaat hier om de totale omzet (€), dus van alle producten en diensten, al dan niet lokaal.

Aandeel lokaal voedsel

Hier gaat het om het aandeel van de verkoop van lokaal voedsel in de totale jaaromzet van het initiatief, (in %).

Omzet lokaal voedsel

Dit betreft de totale jaaromzet van de verkoop van lokaal voedsel, uitgedrukt in euro's.

Omzet diensten

Dit betreft de totale jaaromzet van de verkoop van diensten, uitgedrukt in euro's.

Oppervlakte

Dit betreft de oppervlakte van het initiatief, uitgedrukt in hectares.

Aandeel voedsel in oppervlakte

Dit betreft het aandeel van de oppervlakte van het initiatief dat gebruikt wordt voor het telen van voedsel, (% van totale oppervlakte).

Oppervlakte voedselproductie

Dit betreft de oppervlakte van het initiatief dat gebruikt wordt voor het telen van voedsel, uitgedrukt in hectares.

Aantal betrokkenen

Dit betreft het aantal mensen dat bij het initiatief betrokken is als vrijwilliger, deelnemer, tuinder, ondernemer, werknemer, aandeelhouder/lid, etc. Omdat betrokkenheid moeilijk te bepalen is (hoe vaak moet iemand meewerken om als vrijwilliger te worden aangemerkt?) wordt dit getal geschat door de expert zelf.

Aantal banen

Dit betreft het aantal fte's dat betaald wordt om betrokken te zijn bij, of zijn geld verdient met, het initiatief.

Kwalitatieve indicatoren

Locatie

Van elk initiatief is aangekruist waar het gelegen is. Daarbij maken we onderscheid tussen een wijk, een park, een professionele zone en het buitengebied.

Wijk

Binnen de bebouwde kom, in het deel van de bebouwing dat een woonfunctie heeft. Groenstroken in of aan de rand van de wijk, worden niet tot de locatie 'wijk' genoemd. Een groenstrook is in dit geval bijvoorbeeld gelegen langs een water of weg. Deze worden ingedeeld bij de locatie park.

Park

Binnen de bebouwde kom, in dat deel van de bebouwing dat de functie openbaar groen heeft. Het gaat hier dus ook om de groenstroken uit bovenstaande definitie.

Professionele zone

Binnen of buiten de bebouwde kom, met de bestemming industrie, sportparken, kantoren, logistieke centra, en dergelijke; ook een groenstrook in een industriegebied wordt gedefinieerd als 'professionele zone'.

Buitengebied

Alle overige ruimte buiten de bebouwde kom.

Vorm van het voedselweb

Een initiatief kan zich op meerdere manieren met voedsel bezighouden. Voedselproductie ligt voor de hand, maar het kan ook gaan om bijvoorbeeld verwerking of distributie.

Productie

Productie betreft het produceren van voedsel, zoals het verbouwen van eetbare gewassen of het houden van dieren die bijvoorbeeld melk, vlees of eieren geven. We stellen daarbij geen eisen aan de schaal van productie.

Verwerking

Bij verwerking gaat het om het verwerken van een product tot een ander product, zoals het bakken van brood, het maken van jams of het maken van conserven. Wanneer een initiatief zijn eigen dieren laat slachten, wordt dit ook gerekend tot verwerking.

Distributie

Met distributie bedoelen we de transport van (verwerkte of onverwerkte) producten naar een andere partij zoals een restaurant of een winkel. Een webwinkel waarbij distributie onderdeel is van het bedrijfsconcept, is een voorbeeld.

Retail

Retail betreft de verkoop van (verwerkte of onverwerkte) producten, zonder dat daarbij sprake is van horeca. Denk aan een boerderijwinkel, een natuurvoedingswinkel of een boerenmarkt.

Horeca/catering

Horeca/catering betreft de verkoop van doorgaans verwerkte producten, die direct kunnen worden geconsumeerd, zoals op een terras, in een restaurant of – middels catering – bij mensen thuis.

Werkvorm

We maken een onderscheid tussen professionele en particuliere initiatieven, en herkennen daarbij ook een tussenvorm.

Professioneel

Een initiatief is professioneel wanneer het oogmerk heeft om een inkomen te verwerven of winst te maken.

Particulier

Een initiatief is particulier wanneer het geen doel heeft om een inkomen te verwerven of winst te maken.

Semiprofessioneel

Een initiatief is semiprofessioneel wanneer het componenten van zowel een professioneel als een particulier initiatief heeft. Als voorbeeld: een buurttuin die groenten verkoopt om de pacht te kunnen opbrengen, of een initiatief waarin zowel professionele instellingen als vrijwilligers samenwerken in de aansturing ervan.

Juridische vorm

We kunnen ook meer grip krijgen op de verschillende soorten initiatieven door te kijken naar de juridische vorm van een initiatief.

Geen

Het initiatief heeft geen formele organisatievorm.

Vereniging

Het initiatief staat bij de Kamer van Koophandel ingeschreven als vereniging.

Stichting

Het initiatief staat bij de Kamer van Koophandel ingeschreven als stichting.

Maatschap

Het initiatief staat bij de Kamer van Koophandel ingeschreven als maatschap.

B.V. / N.V. / C.V. / ZZP

Het initiatief staat bij de Kamer van Koophandel ingeschreven als B.V., N.V., C.V. of ZZP' er.

Coöperatie

Het initiatief staat bij de Kamer van Koophandel ingeschreven als coöperatie.

Anders

Het initiatief heeft een andere (rechts)vorm. Hieronder vallen bijvoorbeeld schooltuinen, welke onderdeel uitmaken van een school.

Bijlage 3 Omschrijving van de 12 elementen van de Stadslandbouwcirkel

Element	Omschrijving
Werkgelegenheid	De mate waarin aandacht is voor het creëren van werkgelegenheid
Toegevoegde Waarde	De mate waarin aandacht is voor het ontwikkelen van business
Indirecte baten	De mate waarin aandacht is voor het creëren van additionele (financiële) waarde voor niet direct betrokkenen
Aantrekkelijk woonklimaat	De mate waarin aandacht is voor een goed woonklimaat
Leefomgeving	De mate waarin aandacht is voor de groene kwaliteit/biodiversiteit van de omgeving
Milieu	De mate waarin aandacht is voor het milieu
Klimaat	De mate waarin aandacht is voor het reduceren van klimaat effecten
Voeding en gezondheid	De mate waarin aandacht is voor het verbeteren van voedsel gerelateerde gezondheid
Zorg en welzijn	De mate waarin aandacht is voor versterken van zorg en welzijn
Participatie en cohesie	De mate waarin aandacht is voor het versterken van sociale cohesie
Recreatie en vrije tijd	De mate waarin ruimte wordt geboden voor recreatie en vrije tijdsbesteding
Onderwijs	De mate waarin aandacht is voor onderwijs en educatie (over natuur, landbouw en voedsel)

(Bron: Jansma et al., 2015)

Bijlage 4 Vragenlijst OSA-monitor

De vragen zoals gehanteerd in de online versie van de monitor stadslandbouw (www.stadslandbouwtool.nl). Nummering is in overeenstemming gebracht met die zoals toegepast in de monitor. De monitor is afgeleid van de stadslandbouwcirkel (zie hoofdstuk 5). De in deze monitor gebruikte termen wijken in aantal gevallen echter af van die van de stadslandbouwcirkel. Ook de positionering is soms anders. De monitor is nog in ontwikkeling. Hier wordt gebruik gemaakt van de versie zoals die najaar 2015 beschikbaar was.

De economische stad

- 1.2 Werkgelegenheid
 - 1.2.1 Genereert het desbetreffende Stadslandbouwinitiatief aantoonbaar extra werkgelegenheid?
 - 1.2.2 Houdt men bij het doen van investeringen aantoonbaar rekening met de lokale economie?
- 2.1 Waarde
 - 2.1.1 Is er een (business)plan opgesteld waaruit blijkt hoe groot het netto bedrijfsresultaat van uw stadslandbouwinitiatief is? Is dit in samenspraak met stakeholders opgesteld?
 - 2.1.2 Kan worden aangetoond dat het project niet alleen op de korte termijn waarde genereert, maar ook op de middellange en lange termijn?
- 2.2 (Indirecte) baten
 - 2.2.1 Is er een analyse gedaan naar het inzichtelijk krijgen van de indirecte (lange termijn) baten die het stadslandbouwinitiatief genereert? Hierbij dient naast financiële baten ook rekening gehouden te worden met sociale baten.
 - 2.2.2 Zijn deze baten gekwantificeerd, dan wel aantoonbaar gemaakt?
- 6.1 Attractieve buurt/Leefbaarheid
 - 6.1.1 Kan worden aangetoond dat de ruimtebeslag van het project efficiënt is ingericht en dat de (negatieve) impact door 'hinder' minimaal is? (hinder kan zijn: lichthinder, geluidshinder of stank, etc.)
 - 6.1.2 Kan worden aangetoond dat er vormen van (dubbel) efficiënt ruimtegebruik worden toegepast? (combinaties van: bouw, landbouw, natuur, energie, etc.)?

De gezonde stad

- 6.2 Levendig/Flexibiliteit
 - 6.2.1 Kan worden aangetoond dat er vormen van (dubbel) efficiënt ruimtegebruik worden toegepast? (combinaties van: bouw, landbouw, natuur, energie, etc.)?
 - 6.2.2 Kan worden aangetoond dat is gekeken naar optimalisatie van het ontwerp op 'componentniveau', dit om de flexibiliteit van het ontwerp in de toekomst te vergroten?
- 3.1 Milieu en biodiversiteit
 - 3.1.1 Wordt er een studie gedaan ter identificatie en documentatie van waardevolle natuurlijke locaties rondom de projectlocatie?
 - 3.1.2 Kan worden aangetoond dat de bestaande habitat van flora en fauna is geïdentificeerd nabij de projectlocatie, en wordt deze beschermd tijdens en na uitvoering van het project tegen menselijk handelen en invasieve soorten?
- 3.2 Klimaat(verandering en -adaptatie)
 - 3.2.1 Wordt er door het projectteam inventarisatie gemaakt van de mogelijke klimaatsverandering (aan de hand van scenario's) in het gebied en hoe dit door het project wordt beïnvloed? (bij voorkeur door het opstellen van een Klimaats- of Adaptatieplan)
 - 3.2.2 Wordt er rekening gehouden met flexibiliteit in het ontwerp zodat over de lange termijn gezegd kan worden dat het project bestand is tegen klimaatverandering?
- 4.1 Voedselzekerheid
 - 4.1.1 Is een inventarisatie gemaakt van de, voor voedselproductie: beschikbare ruimte, zowel op maaiveld als op daken, voor zowel nieuw als bestaand oppervlak.
 - 4.1.2 In het (her) ontwerp is minimaal 20% van de voor voedselproductie beschikbare ruimte voor voedselproductie gereserveerd.

Onze stad

- 4.2 Gezondheid
 - 4.2.1 Zijn de potentiële negatieve effecten (bijvoorbeeld: uitvoeringseffecten, criminaliteit) van het project op de omgeving verwijderd, geminimaliseerd en/of gecompenseerd?
 - 4.2.2 Kan worden aangetoond dat de potentiële positieve effecten voor de gezondheid in kaart zijn gebracht en optimaal worden benut?
- 5.1 Participatie
 - 5.1.1 Heeft het project een organisatiestructuur waarbij burgers een stem hebben in de beleidsvorming ten aanzien van stadslandbouw, en waarin partijen tot een vergelijk kunnen komen?
 - 5.1.2 Heeft het project draagvlak bij omwonenden en betrokkenen en zijn deze zelf ook actief betrokken middels vertegenwoordigers en stakeholder-groepen?
- 5.2 Recreatie
 - 3.3.1 Kan worden aangetoond dat het project zo is ontworpen dat waardevolle historische en culturele elementen in stand worden gehouden of zelfs verbeterd?
 - 3.3.2 Kan worden aangetoond dat de opties voor recreatie zijn geëvalueerd en optimaal in het ontwerp worden benut?
- 1.1 Educatie (en onderwijs)
 - 1.1.1 Biedt het project aantoonbaar gelegenheid voor MBO/HBO/WO studenten ten bate van stages, onderzoeksopdrachten e.d.?
 - 1.1.2 Draagt het project aantoonbaar bij aan bewustwording en educatie van bezoekers en participanten?

Bijlage 5 Tabellen gevoeligheidsanalyse

Deze gevoeligheidsanalyse wordt in hoofdstuk 6 van de verkenning toegelicht.

Totaal (1A)	Aantal initiatieven	Totale omzet (€)	Omzet lokaal voedsel (€)	Omzet diensten(€)	Omzet lokaal voedsel en diensten (€)	Oppervlakte (ha)	Oppervlakte voedselproductie (ha)	Aantal betrokkenen	Aantal banen
Hobbymatig	51	1.300.000	1.100.000	10.000	1.110.000	38	30	2.600	2
Semiprofessioneel	13	83.500	40.000	17.500	57.000	14	12	210	3
Professioneel	11	6.500.000	640.000	540.500	1.180.000	244	243	500	19
Totaal	75	7.880.000	1.770.000	568.000	2.338.000	296	285	3.310	24
Gemiddeld per initiatief (1B)	Aantal initiatieven	Totale omzet (€)	Omzet lokaal voedsel (€)	Omzet diensten(€)	Omzet lokaal voedsel en diensten (€)	Oppervlakte (ha)	Oppervlakte voedselproductie (ha)	Aantal betrokkenen	Aantal banen
Hobbymatig	51	25.500	22.000	200	22.200	0,8	0,6	51	0
Semiprofessioneel	13	6.400	3.100	1.350	4.450	1	0,9	16	0
Professioneel	11	591.000	58.200	49.100	107.300	22	22	46	2

Tabel 1A. Hobbymatige, semiprofessionele en professionele initiatieven uitgesplitst en bekeken op een aantal indicatoren, berekend als totaal.

Tabel 1B. Hobbymatige, semiprofessionele en professionele initiatieven uitgesplitst en bekeken op een aantal indicatoren, berekend als gemiddelde per initiatief.

Totaal (2A)	Aantal initiatieven	Hoofdvactiviteit voedsel	Energieproductie	Hergebruik	Recreatie	Educatie	Biodiversiteit	Zorg	Beheer openbare ruimte	Korte keten	Sociale cohesie
Hobbymatig	51	23	0	0	38	21	7	6	42	0	28
Semiprofessioneel	13	10	0	0	9	6	0	4	2	7	4
Professioneel	11	10	1	1	4	2	2	2	2	11	2
Totaal	75	43	1	1	51	29	9	12	46	18	34
Percentage van totale groep (2B)	Aantal initiatieven	Hoofdvactiviteit voedsel	Energieproductie	Hergebruik	Recreatie	Educatie	Biodiversiteit	Zorg	Beheer openbare ruimte	Korte keten	Sociale cohesie
Hobbymatig	51	45%	0%	0%	75%	41%	14%	12%	82%	0%	55%
Semiprofessioneel	13	77%	0%	0%	69%	46%	0	31%	15%	54%	31%
Professioneel	11	91%	9%	9%	36%	18%	18%	18%	18%	100%	18%
Totaal	75	57%	1%	1%	68%	39%	12%	16%	61%	24%	45%

Tabel 2A. Hobbymatige, semiprofessionele en professionele initiatieven uitgesplitst en ingedeeld naar functie, berekend als totaal.

Tabel 2B. Hobbymatige, semiprofessionele en professionele initiatieven uitgesplitst en ingedeeld naar functie, berekend als percentage van totale groep.

	Aantal initiatieven	Totale omzet (€)	Omzet lokaal voedsel (€)	Omzet diensten (€)	Omzet lokaal voedsel en diensten (€)	Oppervlakte (ha)	Oppervlakte voedselproductie (ha)	Aantal betrokkenen	Aantal banen
Met volkstuinten	75	7.880.000	1.770.000	568.000	2.338.000	296	285	3.310	24
Zonder volkstuinten	62	6.807.000	736.000	568.000	1.304.000	260	256	1.290	24

Tabel 3. Onderscheid tussen het totaal aan initiatieven, en het totaal aan initiatieven zonder de volkstuinten, bekeken op een aantal indicatoren.

	Aantal initiatieven	Hoofductiviteit voedsel	Energieproductie	Hergebruik	Recreatie	Educatie	Biodiversiteit	Zorg	Beheer openbare ruimte	Korte keten	Sociale cohesie
Met volkstuinten	75	43	1	1	51	29	9	12	46	18	34
Zonder volkstuinten	62	30	1	1	38	29	9	12	33	18	21

Tabel 4. Onderscheid tussen het totaal aan initiatieven, en het totaal aan initiatieven zonder de volkstuinten, ingedeeld naar functie.

Correspondentie adres voor dit rapport:

Postbus 430
8200 AK Lelystad
T 0320 29 11 11
www.wageningenUR.nl

PPO/PRI-rapport 673

Bij Wageningen UR proberen plantonderzoekers de eigenschappen van planten te benutten om problemen op het gebied van voedsel, grondstoffen en energie op te lossen. Zo worden onze kennis van planten en onze moderne voorzieningen ingezet om de kwaliteit van leven in het algemeen en de innovatiekracht van onze opdrachtgevers in het bijzonder te vergroten.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

To explore
the potential
of nature to
improve the
quality of life

Praktijkonderzoek Plant & Omgeving,
onderdeel van Wageningen UR
Edelhertweg 1
Postbus 430
8200 AK Lelystad
T (+31)320 29 11 11
www.wageningenUR.nl/ppo

Report 673

Bij Wageningen UR proberen plantonderzoekers de eigenschappen van planten te benutten om problemen op het gebied van voedsel, grondstoffen en energie op te lossen. Zo worden onze kennis van planten en onze moderne voorzieningen ingezet om de kwaliteit van leven in het algemeen en de innovatiekracht van onze opdrachtgevers in het bijzonder te vergroten.

De missie van Wageningen UR (University & Research centre) is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen 9 gespecialiseerde onderzoeksinstituten van stichting DLO en Wageningen University hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 30 vestigingen, 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de aansprekende kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen verschillende disciplines vormen het hart van de unieke Wageningen aanpak.

